

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

MARS 2 • 97

Frågor kring
svenska
myntningen
1275-1290

Vinhandelspolletter
från Stockholm. 2

SNFs årsberättelse

Pris 20 kr

A'DOFF GRUPPEN AB® Konsulter i ekonomistyrning

A'doff Gruppen erbjuder konsultativt stöd till företag och offentlig sektor.

Vi har stor erfarenhet av att arbeta i projektform inom följande arbetsområden:

- Verksamhetsutveckling
- Finansiering och likviditetsstyrning
- Budgetering och redovisning
- Ekonomisystem
- Bokslut och årsredovisning
- Dagligt konsultstöd för ekonomiadministration i Agresso, Cosmos mfl system
- Revision via A'doff Revision

A'doff Gruppen AB

Telefon: 08-32 87 03

Telefax: 08-30 87 16

Besöksadress: Dännemoragatan 20

Postadress: Box 23077

104 35 Stockholm

Ur mitt bibliotek säljer jag:

■ Antellska samlingen I-III, inb	2.300:-
■ Tornberg: Numi Cufici, Uppsala 1848	550:-
■ Felder: Médailleur J C Hedlinger, F a M 1978, inb	600:-
■ Stiernstedt: Sv. kopparm. o polletter, Sthlm 1871-72, inb, ex E Gamby	1.250:-
■ Wolontis: Kopparm. i Sv. 1624-1714, H-fors 1936	400:-
■ Lindgren: Sveriges mynt 1719-1776, Sthlm 1953	150:-
■ Stiernstedt: Om kopparmyntningen i Sverige, I + II, Sthlm 1863-64	600:-
■ Appelgren: Gustav Vasas mynt, Sthlm 1933, inb	400:-
■ NNÄ 1936-82, komplett, 42 bd	2.300:-
■ Numismatiska meddelanden: I, II, III, V, XVI, XXXII:1-2	à 150:-
VI & VII, VIII, XI	à 350:-
IX, X, XIII-XV, XVIII, XXII, XXXI, XXXIII, XXXIV	à 100:-
XIX, XX, XXI	à 250:-
XXIII-XXX	à 75:-
■ Ahlströms lagerlistor 1-65, komplett	750:-
■ Hirschs auktionskataloger 1-32, komplett	750:-
■ Hildebrand: Anglosachsiska mynt, Sthlm 1881, inb	200:-
■ Bonnier: Svenska medeltidsmynt, Sthlm 1904	300:-

Köpes: äldre svenska brukspolletter

DAN CARLBERG

Romelstorpsvägen 109, 290 37 ARKELSTORP

Tel. 044-971 75, 070-629 71 75

SVENSK

NUMISMATISK TIDSKRIFT

har en upplaga på 1.400 ex.

Ca 1/10 av dessa når utanför Sveriges gränser
– Norden, Europa, USA.

Tidningen kommer ut med 8 nr per år:
första veckan i
februari – maj, september – december.

Våra annonspriser är jämförelsevis låga.
För annonsering kontakta Frédéric Elfver,
tel 08-777 68 12 (kvällstid och helger).

Prisexempel:

1/1 sida (151 × 214 mm)	1.800:-
2:a omslagssidan	2.200:-
4:e omslagssidan	2.500:-
1/2 sida (151 × 105 mm)	1.000:-
1/4 sida (72 × 105 mm)	500:-
1/6 sida (47 × 105 mm)	350:-
1/12 sida (47 × 50 mm)	175:-

Sista materialdag: Den 1:a i månaden före utgivning.

Heloriginal eller manus och gärna skiss
sändes till Frédéric Elfver efter överenskommelse.

Annonsor som ej är förenliga med
SNF:s, FIDEM:s och AINP:s etik avböjs.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98
onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00
Fax 08-667 07 71
E-post: snf@wineasy.se

Postgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5405
114 84 Stockholm
Tel 08-783 94 00
Fax 08-411 22 14

Ansvarig utgivare:
Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:
Monica Golabiewski Lannby

Manuskriptgranskare:
Lars O. Lagerqvist
Även tel 0152-200 79

Annonser och auktionskalender:
Frédéric Elfver
Tel 08-777 68 12
(kvällstid och helger)

Föreningens auktioner:
Jan Karlsson
Tel/Fax 018-54 83 42
Mobil 010-279 09 86
Minicall 0749-10 09 56

Prenumerationer:
Pris 150 kr/år (8 nr)
Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

Tryck:
Masterprint
Sätter & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

SNFs program våren 1997

Föreningslokaler är öppna för medlemmar – gärna med sällskap – en torsdagskväll i månaden. Dörrarna öppnas kl 18.30.

- 4 mars Bokbytardag.
18 mars Lars O. Lagerqvist kåserar om svenska myntsamlare.
3 april Föreningsmöte. Tema: polletter.
17 april **Årsmöte!** Föreningens årsmöte i Kungl. Myntkabinettets hörsal, Slottsbacken 6, kl. 18.00. Dessförinnan, kl. 17.30, förevisning av Numismatiska forskningsgruppens lokaler på samma adress. Kl. 18.30 middag i KMK:s restaurang *Myntkrogen*. Pris 180 kr. Anmälan till SNF:s kansli senast 16 april 1997. Betalning sker i samband med middagen.

Om ej annat anges hålls mötena kl 18.30 på Banérgatan 17 nb. Tag buss nr 44 eller 54 eller T-bana till Karlaplan.

SNFs kansli

Besökstid 10.30-13.00 onsdag och torsdag.
Stängt: Midsommar – 1 september samt jul- och nyårshelgerna.

Kungl. Myntkabinettet

öppnar för allmänheten den 12 juni. Invigning sker den 11 juni.

Innehåll SNT 2 • 97

Sid

Frågor kring den svenska myntningen 1275-1290	32
Sedelpapper av god kvalitet	41
Vinhandelspolletter från Stockholm. 2	42
En hink kosing kan ej försäkras	48
Skåne läns nya vapen	49
Årsberättelse för år 1996	50
Nya mynt	52
Årets mynt 1997	52
Kongress	52
Nytt om böcker – recensioner	53
Personalia	54
Föreningar	54
Auktioner & Mässor	54
Pressklipp	54
Rätta svar på frågesporten i SNT 1 • 97	54

Omslag

Ensidig bronsplakett med titeln "Mor med barn" av medaljkonstnären Léo Holmgren. Den är körd direkt i reduktionsmaskin och gjord som ett fritt arbete på 1950-talet. Plaketten är ett exempel på en mycket stor samling medaljer, gipser, skisser och förlageteckningar som Kungl. Myntkabinettet förvärvat från Stiftelsen Léo Holmgrens minne. Foto: Jan Eve Olsson.

Frågor kring den svenska myntningen 1275-1290

Av Bengt Hemmingsson

ISNT 1994/7 har jag med utgångspunkt från bl.a. det magra skriftliga källmaterialet försökt rekonstruera den myntpolitiska utvecklingen under perioden 1275-1318. Ett fortsatt studium av såväl de bevarade mynten från 1200-talets sista fjärdedel, som de kända politiska förhållandena under denna tid, har givit anledning till att återkomma till några frågeställningar. Speciellt den händelserika inledningen av Magnus Ladulås regering, dvs perioden ca 1275-80, skall bli föremål för uppmärksamhet. För att korrekt kunna datera och attribuera det befintliga myntmaterialet, måste det på ett logiskt sätt kunna inordnas i det historiska skeendet.

Viktiga politiska händelser 1275-1281

Vid ett studium av det historiska skeendet under denna tid är vi hänvisade till ett källmaterial som är både magert och delvis motsägelsefullt. Förutom bevarade urkunder har historikerna lutat sig mot bl.a. Erikskrönikan samt Ericus Olais och Olaus Petris uppgifter. Krönikörerna har nämligen haft idag förlorat källmaterial till sitt förfogande. Tolkningen av dessa andrahandskällor har givetvis utmynnat i diskussioner och spekulationer. En kronologisk uppställning av de viktigaste politiska händelserna under perioden 1275-81 – den tid under vilken Magnus Ladulås etablerade sin maktposition – ser ut som här intill:

Kronbrakteater och M-brakteater

Av tradition – och säkerligen med all rätt – har en serie brakteater med bokstaven M av varierande utföranden inom slät ring eller strålring hänförs till Magnus Ladulås.⁵ Deras omedelbara föregångare har antagits vara brakteater med en krona inom slät ring, utmyntade efter såväl svealands- som götalandstandard (192 respektive 384 penningar på marken).⁶ De båda grupperna kronbrakteater har daterats till Valdemars (1250-75) regering, bl.a. med stöd av förekomsten i det stora, år 1786 påträffade fyndet från Brunsgården, Styra socken i Östergötland.⁷ Då

Fig. 1: Kronbrakteater av götalandsvikt, ca 1265-75, LL XVIB; med VAL eller VAI under kronan.

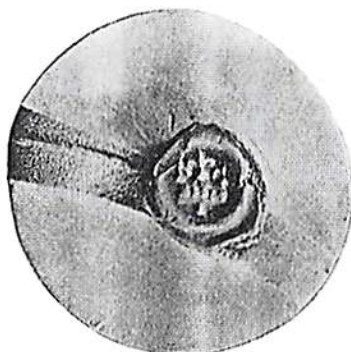

Fig. 2: Gipsavgjutning av avtrycket av en kronbrakteat som använts vid besegling av ett brev från år 1280 (DS 1716).

Fig. 3: Blyavtryck från präglingen av kronbrakteater, funna vid utgrävningar i Örebro år 1978.

Fig. 4: Blyavtryck från brakteatprägling, funnet vid utgrävningar i Uppsala år 1990.

1275	14/6	Slaget vid Hova; Valdemar besegras, flyr till Norge men tillfångatas kort därefter. Valdemar erhåller sannolikt Västergötland, Småland, Värmland och Dalarna mot avstående av kronan ¹ .
1275	22/7	Magnus väljs till kung vid Mora sten.
1275	17/12	Erik Birgersson avlider.
1276	24/5	Kröningen av Magnus i [G:la] Uppsala.
1276-77	[Hösten t.o.m. påsken?] ²	Magnus härjar i Skåne och Halland. Valdemar bränner Växjö; Erik Klipping anfäller och erövrar bl.a. Skara.
1277	[efter 8/9]	Uppgörelse mellan Valdemar och Magnus; den förre får sannolikt Öster- och Västergötland samt Njudung.
1278	[efter 22/7, före 21/12]	Uppror bryter ut; Gerhard av Holstein tillfångatas. Jönköping belägras av folkungarna.
1279	15/5	Magnus kallas för sista gången enbart <i>rex sweorum</i> i ett bevarat brev (DS 671).
1279	9/6	Magnus kallas f.f.g. <i>sweorum gotorumque rex</i> i ett bevarat brev (DS 675); Valdemar har m.a.o. gett upp hela riket.
1279	[efter 9/6] ³	Magnus träffar uppgörelse med Erik Klipping och pantsätter Lödöse slott.
1280	20/8	Upprorsledarna Johan och Birger Filipsson samt Johan Karlsson avrättas i Stockholm.
1280	27/9 ⁴	Alsno stadga upprättas.
1281	29/7	Drottning Helvigs kröning i Söderköping.
1281	[tidpunkt?]	Rikets stormän förbind sig att välja Birger Magnusson till Magnus efterträdare.

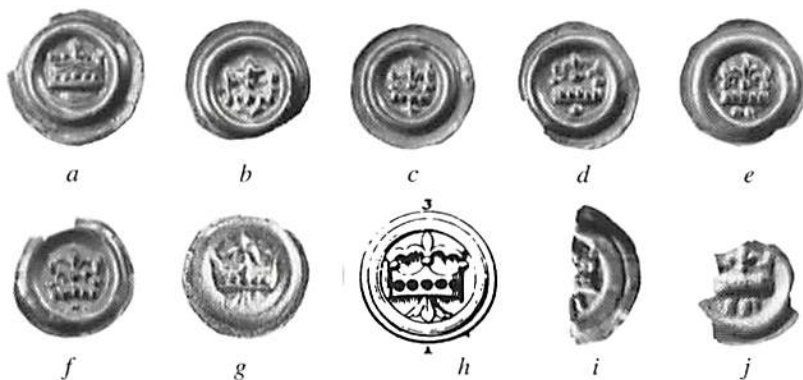

Fig. 5: Kronbrakteater av svealandsvikt, ca 1275-80, LL IX.

a-f) motsvarar LL IX:1-6, därefter varianter som ej finns upptagna i LL; g) med bladecken? under kronan (ex i KMK, se NNÄ 1977/78 s. 308f); h) som föregående, illustration av Brenner, 1690-talet; i) med uncialt M under kronan (ex från Finströms kyrka, Åland); j) stiliserat uncialt M? under kronan (ex från Varnhems klosterkyrka, Västergötland).

mynten av götalandsvikt förekommer med bokstäverna VAL under kronan, får attribueringen till Valdemar av just dessa anses vara säkerställd (fig. 1).

Redan Hildebrand observerade att ett exemplar av mynten av svealandsvikt använts vid beseglingen av ett brev från år 1280 (fig. 2).⁸ Han drog slutsatsen att "brakteater af detta slag måste således vara präglade åtminstone så tidigt som detta år". Han antog dock att de var av något tidigare datum och snarare tillhörde Valdemars än Magnus regering. Gruppen var representerad i Styrafyndet, och den prelat som i brist på signet beseglade det sistnämnda brevet med en brakteat "icke för sådant ändamål använde [ett mynt] som just då var utsläppt i rörelsen, och sålunda förekom i hvar mans ega". Han valde, enligt Hildebrand, "sannolikt hellre en äldre brakteat, som den tiden hade börjat komma ur bruk".

Brevet ifråga är ett intyg daterat den 15/2 1280 och handlar om ärkebiskopen Jakobs med fleras undersökning av biskop Askers i Växjö förmenta "snikenhet och okyskhet". En av de kyrkans män som utfört undersökningen har med andra ord saknat signet, troligtvis på grund av att han varit mindre bemedlad. Sannolikheten för att personen ifråga använt en brakteat som varit gängse år 1280 är väl dock större, än att han använt sig av ett gammalt, icke kursande mynt. Vi kan utgå ifrån att sigillavtrycket utgör en tillförlitlig hållpunkt vid dateringen av denna myntgrupp.

Detta blir än mer sannolikt då man tar i beaktande, som Kenneth Jons-son påpekat, att brakteater av svea-

landsvikt med krona inte ingick i Styrafyndet.⁹ De kända depåfynden vari dessa mynt ingår, utgörs således endast av det mindre Lagmansbergafyndet (Allhelgona socken, Östergötland) och skatten från Geta socken på Åland.¹⁰ Båda dessa fynd tillhör troligen 1280-talet; i det förstnämnda ingick en kronbrakteat, i det sistnämnda fem fragmentariska exemplar.

I övrigt har jag registrerat 32 mer eller mindre hela exemplar i 20 olika hopade fynd (bilaga 2). Fynden visar en klar dragning åt norr, vilket ju skulle stämna överens med ett svealändskt ursprung.

Blyavtryck från tillverkningen av dessa kronbrakteater har också påträffats. De första framkom vid utgrävningar i centrala Örebro år 1978 (fig. 3).¹¹ Där påträffades även blyavtryck av slättingsbrakteater med uncialt M av svealandsvikt. Vid arkeologiska undersökningar av kvarteret Bryggaren i Uppsala 1990 påträffades också ett blyband, på vilket avtryck från kronbrakteater kan urskiljas (fig. 4). Myntavtrycken är dock så otydliga, att man ej med säkerhet kan avgöra om det rör sig om ifrågavarande myntgrupp eller avtryck av strättingsbrakteater med krona från tiden ca 1354-63.¹² Såsom Kjell Holmberg har påpekat, så påminner dock avtryckens form mest om 1270-talets kronbrakteater.

Detta skulle i så fall innebära att vi funnit avfall från två av fyra svealändska myntverk, *monetae*, som nämns i Magnus Ladulås testamente år 1285. Det har antagits, att de åtta olika huvudtyper som M-brakteaterna kan indelas i, präglats vid var sitt myntverk, fyra i Svealand och

lika många i Götaland (fig. 7). Utgångspunkten för detta antagande har varit just omnämnandet i Magnus testamente av åtta *monetae*: Skara, Söderköping, Skänninge och Jönköping i Götaland samt Nyköping, Örebro, Uppsala och Västerås i Svealand. De försök som gjorts att attribuera de olika M-brakteaterna till specifika myntorter (med undantag av Örebro, med hänsyn till de nämnda blyavtrycken) vilar dock på synnerligen osäker grund.¹³ Det kan i stället vara så, att typförändringarna markerar olika emissioner.

M-brakteaterna har sannolikt utmyntats samtidigt i både Svealand och Götaland. Denna myntning kan därför knappast ha inletts före maj/juni 1279, dvs den tidpunkt då Magnus tagit kontrollen över hela riket. Det kan till och med ifrågasättas om han vågat emittera dessa mynt, som ju så starkt förknippas med Magnus personliga makt, förrän han slutgiltigt konsoliderat sin position, dvs efter 1280.

Luckan mellan tronskiftet 1275 och ca 1279/80 skulle således för Svealandsmyntningens vidkommande fyllas med kronbrakteater (fig. 5). För detta talar – förutom sigillavtrycket från år 1280 – även det faktum att vissa av dessa brakteater försetts med ett litet uncialt M under kronan.¹⁴ En variant (Hild. 527, LL IX:2) skall dessutom vara försedd med bokstaven V, vilket skulle tyda på att gruppen börjat präglas under Valdemars regering. Tolkningen av myntbilden är dock ej fullt säker, se förstoringen av ett exemplar (fig. 6).

Fig. 6: Förstoringar (2:1) av kronbrakteater av svealandsvikt, LL IX: a) med bokstaven V? under och delvis överlagd kronan; b-c) med stiliserat uncialt M? under kronan (ex från Botilsäters kyrka, Värmland resp. Alsnö hus, Uppland).

E-brakteater

I depåfynden från bl.a. Lagmansberga och Geta (*bilaga 1*) förekommer – förutom de nämnda kron- och M-brakteaterna – även ett större antal med ett uncialt E inom slät ring, samtliga av götalandsvikt. Forskningen har haft problem med attribueringen av dessa. Lagerqvist föreslog 1970 att de präglats för hertig Erik Birgersson, som avled 1275.¹⁵ I sin översikt av myntningen 1250-90 i SNT 1984/4-5 påpekade dock Kenneth Jonsson, att de sannolikt är präglade kring år 1280, varför hertig Erik ej kan komma ifråga.¹⁶

Rolf Sjöberg presenterade i Fornvännen 1986 en annan teori. E-brakteaterna skall ha präglats under de s.k. äkta folkungarnas uppror. Bokstaven E skulle i så fall stå för helgonkungen Erik den helige, såsom *rex perpetuus*.¹⁷ Vår kännedom om detta uppror är synnerligen begränsad. Enligt Sigtunaannalerna tillfångatogs kungens svärfar, Gerhard av Holstein, år 1278 av de upproriska. Denna källa upplyser vidare om att Jönköpings slott belägrades under samma år. I isländska annaler berättas att upprorsmännen dödat en dansk, herr Ingemar, samt att den norske kungen ställde sig på de upproriskas sida.¹⁸

Erikskrönikan omtalar också resningen, med i huvudsak samma uppgifter.¹⁹ Krönikören Ericus Olai stödde sig mot källor som påstod att Valdemar var inblandad i upproret och detta påstående återkommer hos Olaus Petri. I övrigt utpekades och namnges ett antal "folkungar" som ledare, bl.a. Johan och Birger Filipsson, söner till Filip Knutsson. Denne hade avrättats år 1251, efter folkungarnas tidigare uppror och nederlag vid Sparrsäter.²⁰

Revolten har dock varit kortvarig. Johan Filipsson har ännu den 22/7 1278 beseglat ett kungligt brev (DS 649) och den 21/12 1278 vistades

Magnus Ladulås på Jönköpings slott (DS 654), varför belägringen rimligtvis varit hävd vid denna tidpunkt. De ovan relaterade händelserna kan således ha ägt rum under höstmånaderna 1278.²¹

Ett påvligt brev av den 27/6 1279 pekar på att oroligheterna fortsatt in på nyåret. I brevet hotas Skaras borgare med bannlysning om de inte återställer de 700 mark penningar ("*marcas argenti in denarii*"), som de tillskansat sig från domkyrkan.²² Om hänsyn tas till tidsutgången för en brevbefordran till Rom, bör denna händelse ha inträffat under våren 1279.

Senast under maj månad 1279 har emellertid Filipssonerna tagits till nåder igen. Den 15/5 beseglade de nämligen såväl ett kungligt försäljningsbrev som en kunglig stadfästelse om byte av gårdar (DS 670-71). Erikskrönikan nämner, att Magnus förhandlat med upprorsmännen och fått greve Gerhard frigiven. Magnus har därefter bidat sin tid något år innan han var mogen för en slutuppgörelse. År 1280 fängslades de ledande upprorsmännen i Västergötland. Därefter fördes de till Stockholm, där de avrättades den 20/8.²³

Av denna utveckling framgår att revoltens händelseförlopp troligtvis varit relativt kortvarigt. Det ger med andra ord inte utrymme för den omfattande utmyntning som Sjöberg antar har skett för upprorsmännens räkning. Depåfynden indikerar mycket riktigt att utmyntningen av E-brakteater varit stor. I det större Lagmansbergafyndet ingick bl.a. minst 915 M-brakteater och minst 477 E-brakteater. I fyndet från Geta på Åland påträffades minst 679 M-brakteater jämte 118 E-brakteater. I det fall att E-brakteaterna utgått från en och samma myntverkstad, måste det således ha rört sig om en av rikets mest betydande.

Nyligen har ytterligare en teori om E-brakteaternas ursprung lanserats. I

en C-uppsats i arkeologi vid Stockholms universitet under höstterminen 1995 analyserar Nanouschka Myrberg depå- och hopade fynd innehållande M- och E-brakteater. Med utgångspunkt från fyndens geografiska fördelning och en därvidlag konstaterad koncentration till Småland av antalet funna exemplar, görs antagandet att Kalmar varit E-brakteaternas präglingsort. Mynttherre skulle i så fall vara jarlen, inte kungen, vilket skulle förklara avsaknandet av Kalmar bland de omnämnda myntorterna i Magnus Ladulås testamente av år 1285.

Jarlen var i detta fall – efter 1275 – i praktiken Magnus bror Bengt. Bokstaven E, som ju rimmar illa med detta förhållande, förklaras med att mynten kan ha börjat präglas före 1275 och då syftat på företrädaren, hertig Erik. Även om myntningen inleddes efter 1275, menar Myrberg att E fortfarande kan ha stått för Erik, på grund av att Bengt inte formellt övertog Eriks titel som sveahertig, trots att han i allt väsentligt fyllde dennes roll. Sammanfattningsvis säger Myrberg, att "detta något diffusa förhållande mellan bokstaven och myntherren kan ha orsakat att bokstaven E kommit att förknippas med *myntorten* snarare än med myntherren".²⁴

Myrbergs teori är intressant och det finns ytterligare skäl som talar för den. I isländska annaler framstår Erik Birgersson som den ledande kraften eller som jämbördig partner med Magnus under upproret mot Valdemar. Medan Magnus blivit sveahertig och Bengt Birgersson tillförsäkrats en karriär inom kyrkan, bär Erik i urkunderna endast junkertiteln. Enligt uppgift i fragmentet av den samtida Magnus Lagabötes saga, hade Erik givit sig själv tillnamnet Allsinging, *allz-ekki*, därför att han ansåg att han ingenting ägde. Troligen har han därför rest krav på ett hertigdöme och börjat smida uppsatser.²⁵

Efter det att Magnus blivit vald till kung övertog Erik hans plats som hertig. Möjligen har detta även inneburit att Erik fått mynträtt. Han har dock avlidit kort därefter (17/12 1275). Av allt att döma har Magnus haft Erik att tacka för en stor insats vid erövrandet av kungatiteln. Detta förhållande har av naturliga skäl nedtonats i bl.a. Erikskrönikan. Det politiska skeendet under åren efter Eriks död lägger inga hinder i vägen för att brakteater med bokstaven E kan ha fortsatt att myntas i Götaland. Valdemar har ju sannolikt före kungavalet 1275 mer eller mindre frivilligt av sagt sig kronan. I gengäld har han enligt Erikskrönikan fått "westergötland ok smaland, badhe wermeland ok dala" såsom förklänning. I Valdemars rätt i riket ingick dock inget ämbete; Magnus blev ju kung, jarladömet/ sveahertigdömet tillföll Erik och Valdemar blev följaktligen "allsintet".

Även uppgörelsen mellan Magnus och Valdemar år 1277, vilken medförde att den senare fick behålla bl.a. götalandskapen, kan ha inneburit att frågan om mynträtt blivit känslig för Valdemar. Han titulerades ju därefter *quondam rex* (fordom kung); hur skulle med andra ord mynten i så fall utformas för att motsvara Valdemars ställning åren 1275-79? Att under dessa förhållanden fortsätta myntningen i Götaland under den avlidne Eriks "symbol" framstår som fullt rimligt; det måste ju ha varit acceptabelt för både Magnus och Valdemar.

Under sommaren 1279 – efter det misslyckade upproret – har Valdemar till sist gett upp hela riket. I bevarade brev tituleras ju Magnus fr.o.m. 9/6 *sveorum gotorumque rex*. Detta har med andra ord banat väg för emissioner av mynt med gemensamt utseende över hela landet.

Resonemanget ovan är som synes en variant på Myrbergs tema, som dock utmynnar i samma slutsats: E-brakteaterna har präglats i Götaland under tiden ca 1275-79 och bokstaven E står för Erik Birgersson. Vilka invändningar kan då göras? Myrberg föreslår Kalmars såsom myntort för E-brakteaterna med stöd av den stora representationen i småländska fynd. Kalmars finns dock inte belagd såsom myntort före år 1302, då en Ditmar (*monetarius calmarie*) nämns i en handling (DS 1361). Inga andra belegg, vare sig numismatiska eller arkeologiska, finns för en Kalmarsmyntning före ca 1300.

Även i övrigt vilar ju antagandet

Fig. 7: M-brakteater från 1280-talet av svealands- resp götalandsvikt. Varianterna är uppställda i en möjlig kronologisk ordning, såsom indikeras av depåfyndens sammansättning i bilaga 1.

om en myntning med Erik Birgerssons namninitial helt på hypotetisk grund. Vi bör således åtminstone överväga andra alternativ som står till buds vad beträffar E-brakteaternas ursprung.

Erik Klipping och pantsättningen av Lödöse

Det synes trots allt vara möjligt att utveckla ytterligare en rimlig teori om varför de gåtfulla E-brakteaterna präglats. I numismatiska sammanhang har nämligen en annan Erik, tillika en av de politiska aktörerna på arenan vid denna tid, kommit i skymundan. Den danske kungen Erik Klipping bistod år 1275 Magnus med etthundra tungt beväpnade rytare, vilka möjligtvis kan ha avgjort slaget vid Hova till Valdemars nackdel. Enligt Ericus Olai, som troligtvis sett originalavtalet, lovade Magnus och hans bror Erik att betala en ersättning om inte mindre än 6000 mark lödigt silver för detta bistånd. Såsom säkerhet för åtagandet skulle ett icke specificerat slott pantsättas ("*et unum castrum in pignus*", DS 585).

En tid efter det svenska maktskiftet har dock bundsförvanterna brutit med varandra. Magnus härjade under hösten 1276 i Skåne och Halland, och vid nyåret 1277 gick Erik Klipping till motanfall. Han nådde ända fram till Skara, som också föll i hans händer. Vid påsken har dock striderna avbrutits och fred slutits.²⁶ Erikskrönikan talar om att man kom överens om att skadorna från de bådas härjningar vägde upp varandra och att Erik fick löfte om att äntligen få betalt för sina fordringar.²⁷

Magnus har därefter gjort en delbetalning om 2000 mark. Detta framgår indirekt av en handling som Ericus Olai också har sett, vari Mag-

nus pantsätter Lödöse slott med omnejd ("*castrum Ludosiae cum Districtibus adjacentibus*") såsom säkerhet för ett lån om 4000 lödiga mark silver. Olaus Petri uppger att "på thet sidzsta bleff thet icke meer än tw tusende löduga mark silff, som betalas skulle, ty hertogen [= Magnus] talade på stoor skadhageld ther före wordo fyra tusende aff slaghet".²⁸ Troligen är det så, att Olaus Petri sett ytterligare en skuldförbindelse, vari summan anges till 2000 lödiga mark silver. Antingen har skuldbeloppet verkligen jämkats, eller så har det i mellantiden skett ytterligare en amortering om 2000 mark. Olaus Petri uppger också att en svensk riddare, Svantepolk Knutsson, skulle "hafva slottet inne" och årligen ge kung Erik 100 lödiga mark silver så länge skulden var oreglerad.

Pantsättningen av Lödöse slott har troligen skett efter den 9/6 1279.²⁹ De danska och svenska kungahusen har också knutits närmare varandra via såväl avtal om att inte bistå upprorsmän som avtal om giftermål. Birger Magnusson förmäldes sålunda med Erik Klippings dotter Margareta och den danske tronföljaren Erik (Mened) äktade senare den svenska prinsessan Ingeborg. Hemgifterna sattes praktiskt nog till 6000 mark i båda riktningarna.³⁰

Förklaringen till att den tidigare betydande myntorten Lödöse inte finns omnämnd i Magnus Ladulås testamente av år 1285 är således förmodligen den, att slottet med omnejd fortfarande var pantsatt vid denna tidpunkt. Myntningen i staden har dock knappast upphört. År 1307 nämns en myntmästare Öfrard i Lödöse och staden finns även belagd såsom myntort senare under 1300-talet.³¹ Troligen har myntverket ingått i pantsättningen och möjligtvis

har inkomsterna från det räknats av mot skulden. Ett parallellfall kan nämnas från Magnus Erikssons regering, då Kalmar slott med myntverk pantsattes på sådana villkor.³²

När har då pantsättningen upphört? Magnus Ladulås testamente är daterat den 22/2 1285. Några månader senare, den 25/6 1285, har Magnus vistats i Lödöse, där han bl.a. utfärdade ett lejdobrev för herr Jon Lille och för de personer som Jon ville ha med på Erik Klippings vägnar i samband med förhandlingar med Magnus (DS 1726).

Erikskrönikan nämner också att en av Magnus Ladulås gunstlingar, Peder Porse, skulle ha erhållit Lödöse som län, dock utan att närmare ange tidpunkten.³³ Magnus har lyckats lösa sin skuld och återfått panten, möjligen under våren 1285.

Erik Klippings innehav av Lödöse är således en möjlig förklaring till den ymniga förekomsten av E-brakteater i fynden. Vad som talar emot denna teori är givetvis den starka koncentrationen av E-brakteater till småländska fynd. Kan detta hänga samman med de övriga politiska händelserna under senare delen av 1270-talet? Valdemar och Erik var ju bundsförvanter intill dess att en förlikning nåddes mellan Magnus och Erik. Ungefär samtidigt har Valdemar gett upp sin del av riket, dvs huvudsakligen götalandskapen. Kan Erik Klipping ha varit i besittning av Kalmar slott i mellantiden? Det politiska spelet lämnar utrymme för flera tolkningar vad beträffar E-brakteaternas ursprung.

E-brakteaterna och EHLS-gruppens oboler

Vid studiet av de brakteater som sannolikt tillhör tiden kring ca 1280 har en fråga uppkommit, som kan förvirra begreppen. Det har ju sedan länge varit känt, att det ingår halvpenningar i den omstridda myntgruppen Th XVI/LL XXX, som sannolikt präglats från år 1363 (fig. 9).³⁴ Ett drygt trettiotal exemplar är kända idag av dessa halvpenningar. De flesta är försedda med bokstaven S, några med L och ett unikt exemplar med bokstaven H.³⁵ Halvpenningarna förekommer ju emellertid även med bokstaven E. Sannolikheten för att denna bokstav även skulle finnas representerad bland obolerna är med andra ord stor. Identifieringen av dessa kompliceras av att de oboler som präglats på 1360-talet har en likaledes hög silverhalt och väger ungefär lika mycket som E-brakteaterna

Fig. 8: E-brakteater av götalandsvikt, ca 1275-80?, LL XVIII B. Varianter som enligt Hildebrand (1887 s. 51) var representerade i det större Lagmansbergafyndet.

från 1270-talet. Utgångspunkten vid identifieringen av de äldre brakteaterna måste således vara depåfyndens sammansättning. Hildebrand avbildar fyra olika varianter ur Lagmansbergafyndet (fig. 8), och Voionmaa avbildar de i Getafyndet ingående huvudvarianterna. Med utgångspunkt från dessa uppgifter torde det vara möjligt att ringa in de säkra 1200-talsmynten. Till kandidaterna för att fylla luckan bland 1360-talets oboler hör en av Monica Golabiewski Lannby publicerad E-brakteat, som saknar motsvarighet i de nämnda depåfynden (fig. 10).³⁶ En förnyad genomgång av samtliga hopade fynd, vari E-brakteater ingår, är nödvändig (bilaga 3).

Brakteaten med korsfana

År 1987 påträffades vid utgrävningar av Gränna kyrka en tidigare okänd brakteattyp; inom en slät ring inskriften ARVS och en vapensköld med korsfana (fig. 11). Vikten är knappt 0,3 g och silverinnehållet nästan 800/1000. Lars O. Lagerqvist har behandlat myntet i en preliminär notis i samband med att det utställdes på Läckö slott 1993. Han daterar det till perioden ca 1260-1275, "knapast senare".³⁷

Vikt- och haltsiffrorna placerar myntet i 1200-talets andra hälft. ARVS syftar möjligen på Östra Aros, som ca 1280 omdöptes till Uppsala. Lagerqvist antyder möjligheten att Magnus Ladulås kan ha givit ärkebiskopen en tillfällig mynträtt men väljer i alla fall att förlägga korsfanemyntet till senare delen av Valdemars regering.

Myntets vapensköld är gåtfull; enligt Lagerqvist anser heraldikerna att dess form hör hemma i sent 1200-tal. Dess gallerverk (eller flätverksmönster) passar emellertid inte in på någon känd ärkebiskops, biskops eller stormannafamiljs vapensköld från denna tid.

Några omständigheter skulle kunna peka på att myntet verkligen tillhör början av Magnus Ladulås regering. Den 18/5 1274 utgav påve Gregorius X ett påbud om en tionde till det heliga landets undsättande.

Denna korstågstionde skulle uttas under sex år, räknat från följande midsommar och erläggas av alla andliga företrädare.³⁸ Den s.k. Lyontionden av år 1274 var den första kyrkobeskattningen som kom att omfatta hela kristenheten och det är, såsom Brilioth påpekar, först nu "som den färdigbildade kollektorsinstitutionen kommer att träda i verksamhet i Sverige".³⁹ Medan påven utsåg den norske ärkebiskopen Jon Raude att vara kollektor av sexårstionden i sin provins, utsågs som uppbrödsman i Sverige och Danmark kaniken i Rheims, Bertrandus Amalrici. Hans detaljerade räkenskaper, föredragna i maj 1282 i Rom, finns bevarade i Vatikanens arkiv. Av dessa framgår att den svenska kyrkan under fem år betalade ungefär 3000 mark penningar per år i tionde.⁴⁰

Tionden skulle erläggas i silver eller penningar och utgjorde givetvis en betungande utgiftspost för prästerskapet i ett tidevarv av omfattande naturhushållning. I Norge försökte kungamakten hindra utförelsen av penningar och man utfärdade ett förbud mot att sälja silver till prästerskapet.⁴¹ I Sverige vägrade några Skarapräster år 1279 att erlägga tionden och jagade handgripligen de påvliga uppbrödsmännen på flykten.⁴²

Andra prelater var mer entusiastiskt inställda till korstågskampanjen. Biskoparna Brynjolf Algotsson i Skara och Henrik i Linköping förklarade sig t.o.m. själva beredda att ta korset. Endast biskop Henrik gav sig dock iväg, omgiven av ett stort följe av präster och lekmän.⁴³

Vi har här ett första argument för att korsfanemyntet tillhör tiden efter 1275. Om så är fallet, kan fanan på myntet syfta på just korstågen.⁴⁴ Vidare kan framhållas det penningbehov som uppstod i och med utkrävandet av Lyontionden under de följande åren. Det förtjänar att nämnas i sammanhanget som en parallell, att den norske ärkebiskopens mynträtt stadfästes år 1277.⁴⁵ Såsom Kolbjörn Skaare har påvisat, utnyttjade han också med stor sannolikhet denna rätt. En handfull brakteater, förestäl-

Fig. 9: Brakteater med bokstäverna E, H, L resp S, präglade efter 1363, LL XXX. I undre raden mynt av halvpenningsvikt (oboler).

lande ett biskopshuvud, har nämligen påträffats i norska kyrkfynd (fig. 12). Dessa har av Skaare daterats till slutet av Magnus Lagabötes (1263-80) regering, vilket ju passar in på Jon Raudes ämbetsperiod.⁴⁶ År 1280 eller 1281 återkallades ärkebiskopens mynträtt av Eirik Magnussons förmyndarregering,⁴⁷ och under de stridigheter som följde dog Jon Raude i landsflykt i Skara i december 1282.

Det är möjligt, att den ärkebiskopliga mynträttens i Norge återupplivades år 1277 med hänsyn till korstågstionden. I slutet av 1276 skrev nämligen Jon Raude till påven och meddelade dels att det norska myntet var så dåligt, att det inte hade något värde i utlandet, dels att det inte var vanligt att bruka mynt i vissa delar av landet. Då folk på dessa ställen levde av fisk och mjölk, påbjöd påven att den tionde som erhöles i dessa varor skulle växlas mot guld eller silver.⁴⁸ En kyrklig myntning skulle med andra ord ha underlättat dess medlemmars erläggande av tionden.

Det är inte otroligt att liknande förhållanden rådde i Sverige. Magnus Ladulås hade dessutom anledning att hålla sig väl med kyrkan omedelbart efter slaget vid Hova. Den 9/1 1275 hade nämligen påven Gregorius X utställt ett brev, vari han ålagt ärkebiskopen i Uppsala och biskopen i Linköping att vaka över att inte Valdemar störtades av upprorsmän.⁴⁹ Brevet hade föranletts av en hemställan från Valdemar till påven om stöd för sin sak, eftersom upprorsmän i riket en gång tidigare försökt att uppsätta en annan på tronen.

Brödernas seger över Valdemar kom antagligen plötsligt och var så fullständig, att kyrkan ställdes inför fait accompli. Magnus och hans bror Bengt har därefter bl.a. via riktiga donationer till såväl ärkestiftet som Linköpingskyrkan inriktat sig på att

försöka vinna kyrkans gunst.⁵⁰ Dagen efter kröningen den 24/5 1276 utställdes också Magnus skriftliga löften om att tillmötesgå kyrkans krav på skattefrihet.⁵¹ Det låg med andra ord i tiden att ärkestiftet också förlänades mynträtt, speciellt mot bakgrund av kyrkans penningbehov i samband med korstågstionden.

Vid dateringen av korsfanemyntet bör också hänsyn tas till den långa sedisvakans som uppstod efter ärkebiskop Lars (Laurentius) död den 5/3 1267. Påven vägrade nämligen att godkänna den av domkapitlet valde efterträdaren, medan den domprost i Lund som påven utsåg avsåg sig utnämningen. Det kom att dröja ända till den 17/8 1274 innan Gregorius X på konciliet i Lyon utnämnde Folke (Fulco) av Ängel-ätten till efterträdare.⁵² Han invigdes i sitt ämbete följande år men avled redan den 5/3 1277. Folke efterträddes i sin tur av Jakob Israelsson (Jacobus Israelis) av Finstaätten, som förlänades pallium av påven den 5/4 1278. Hans ämbets tid blev också kort; han avled den 25/10 1281.⁵³

Vi bör också hålla möjligheten öppen för att ARVS inte står för Uppsala, utan för Västerås. Kjell Kumlien har nämligen framhållit att "biskopen i Västerås alltid, men aldrig Uppsala ärkebiskop, hade Arosnamnet med i sin titulatur". Han påpekar vidare, att styresmannen för Västerås biskopsdöme redan under 1200-talets förra hälft ombesörjt den påvliga uppbörderna i Sverige, vilket kan förklaras av att denne "intog en privilegierad ställning som företagare och medintressent i bergsnäringen inom sitt stift, även vad gällde silverframställningen".⁵⁴

Med beaktande av vad som ovan anförts, vill jag föreslå en datering av det gåtfulla korsfanemyntet till tidsintervallet ca 1275-1280.

Myntens funktion

Vi kan identifiera åtminstone tre olika sätt för kungamakten att – förutom slagskatt – skaffa sig inkomster från myntningen under 1200-talet:

Myntförsämring – att genom en successiv legering av myntmetallen prägla ett allt större antal mynt av samma mängd finsilver;

Myntförnyelser – att vid införandet av en ny mynttyp avlysa den närmast föregående samt utta en viss avgift vid inväxling av gammalt mynt;

Tvångsväxling – att förbjuda användandet av främmande mynt på marknader och vid uppbörd av skatter och tullar.

Vi kan konstatera, att alla tre metoderna använts av kungamakten under andra hälften av 1200-talet och början av 1300-talet. Myntet försämrades från relationstalet 1:2 mellan mark finsilver och mark penningar vid mitten av 1200-talet till 1:4 vid sekelskiftet.⁵⁵ Myntförnyelser är skriftligt dokumenterade först under Magnus Erikssons (1319-63) regering, men mycket tyder på att man genomfört dylika även under 1200-talet.⁵⁶

Att man tillämpat tvångsväxling vid lokala marknader under Magnus Ladulås regering framgår av 1284 och 1288 års privilegier för Jönköping. Stadens borgare beviljades en marknad med förbehållet att den av kungen utsedde växlaren var närvarande. Ingen skulle få handla med silver eller hantera silver utan hans medgivande. Främmande köpmän var förbjudna att handla för penningar vid andra tillfällen än på stadens tre årliga marknader, som följaktligen stod under kunglig kontroll.⁵⁷

Det finns ingen anledning att tro, att Jönköpings privilegier var unika

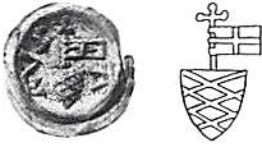

Fig. 11: Brakteat med vapensköld och korsfana samt inskriften ARVS, funnen i Gränna kyrka år 1987; t.h. en avritning av myntbilden, utförd av Jan Raneke.

i detta avseende. Med andra ord har sannolikt även övriga städers marknader haft samma restriktioner. Mynten har således fyllt en fiskal funktion, inte enbart tillhandahållits av kungamaktens för att stimulera eller underlätta handeln. Såsom Henrik Klackenbergs har påpekat, så stämmer detta inte överens med den tidigare gängse uppfattningen bland svenska medeltidsnumismatiker. En ökad myntning under 1200-talet har främst setts som en funktion av "marknadens behov". För att citera Klackenberg, så baseras detta synsätt på en "anakronistisk marknads-ekonomisk teori, som gör mynten till fullkomliga valutor alltifrån vikingatiden".⁵⁸ Förmågan att ta ut penningsskatter var givetvis av betydelse för att bekosta uppförande och underhåll av de fasta slotten och deras garnisoner. En centralstyrd och konsekvent genomförd myntpolitik främjade dock också detta syfte.

Klackenbergs syn på frågan om myntens funktion under 1200-talet, vilken jag till fullo delar, verkar ha fått ett visst genomslag inom forskningen.⁵⁹ Därför är det förvånande att något allvarligt försök att pröva alternativa teorier till dem som bl.a. Jonsson och Myrberg framlagt, dvs att myntens utseende i huvudsak är relaterat till myntorterna och myntherrarna, inte har gjorts. I bilaga 1 görs en översikt över de depåfynd som innehåller M- och E-brakteater, vars sammansättning vi känner mer i detalj. Som synes förefaller de representera olika kronologiska stadier i M-brakteaternas utgivning. Antingen är detta en positiv bekräftelse på teorin om att myntens utseende hänger samman med olika emissioner, eller så är det ytterligare ett exempel på att man måste vara försiktig vid en statistisk utvärdering av det befintliga myntmaterialet.

Inledningsvis nämndes tre olika sätt för den tidigmedeltida kungamaktens att skapa förtjänster via myntningen. I Sverige har antagli-

gen tvångsväxlingen varit den metod som tidigast använts. På lokala marknader som stod under kunglig kontroll har användningen av främmande mynt förbjudits. Inresande köpmän har tvingats att växla till sig lokal valuta mot en viss avgift. Nästa steg i den myntpolitiska utvecklingen har förmodligen varit allmänna myntavlysningar. De avlysta mynten har ersatts med nya, varvid de gamla inte accepterats till fullt värde vid exempelvis skatteuppbörder. En försämring av myntens silverinnehåll har skett parallellt under hela 1200-talet; den har dock accelererat mot slutet av århundradet.

Genomdrivandet av de olika stegen i denna myntpolitik har förutsatt en stark kungamakt. I början har kungens auktoritet inte sträckt sig utanför en eller flera marknadsplatser, exempelvis Sigtuna. I takt med kungamaktens utveckling har emellertid både myntförmyselser och myntförsämringar blivit möjliga att genomföra. Samtidigt har utländska mynt successivt försvunnit ur cirkulationen till följd av att kungamaktens krav på myntmonopol rönt framgång.⁶⁰

Noter

- 1) Erikskrönikan, ed. Jansson 1986 s. 53; Söderlind 1959 s. 386; Tidpunkten för Valdemars tronavsägelse har debatterats. Yrwing (1952 s. 97f) hävdar att detta skedde först 1277; Axelson (1955 s. 107ff) har dock påvisat, att flera isländska årsböcker lämnar uppgifter om att detta skett under tiden mellan slaget vid Hova och kungavallet 22/7 1275.
- 2) Betr. förstörelsen av Växjö domkyrka, se Larsson 1975 (s. 72 not 83), som med hänvisning till Sigtunaannalerna daterar händelsen till 1276. Denna källa har även en notis under år 1275 som lyder "*combusta est Wæxio a Danis*"; Axelson (1955 s. 111 not 65) förlägger dock domkyrkans förstörelse till 1277 och stöder sig därvid på Gråbrödraannalerna.
- 3) För dateringen, se Yrwing 1952 s. 106f.; se även Söderlind 1959 s. 389 not 89.
- 4) För dateringen, se Jägerstad 1948 s. 81ff. och Yrwing 1952 s. 112ff.
- 5) Th XIII:3-4 och XV; LL X och XVIIIIC.
- 6) Th VII och XIV; LL IX och XVIIIB.
- 7) Thordeman & Rasmusson 1936 s. 123f. Fyndets nedläggningstid anges till "1200-talets tredje fjärdedel" (s. 111); Jonsson (1984 s. 121) daterar den till ca 1270. Det finns emellertid inget som talar emot en ännu senare datering, exempelvis till de oroliga åren 1274-75.

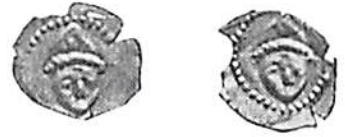

Fig. 12: Brakteater med biskopshuvud, sannolikt präglade för den norske ärkebiskopen Jon Raude ca 1277-81; exemplar funna på tomten efter Ål stavkyrka, Buskerud fylke i Norge.

- 8) DS 1716; Hildebrand 1887 s. 48f.; NNÄ 1967 s. 187.
- 9) Jonsson 1984 s. 122.
- 10) Thordeman 1936 s. 70 nr 48 och 53; Voionmaa 1942 s. 24.
- 11) Malmer 1978 s. 206.
- 12) Golabiewski Lannby 1991 s. 104f.
- 13) DS 802. Betr. attribueringen till myntorter, se Rasmusson 1962 s. 156f, Jonsson 1984 s. 124, Myrberg 1995 s. 25; jfr dock Malmer 1978 s. 209 och Hemmingsson 1994A s. 181 samt Golabiewski Lannby 1995 s. 197.
- 14) Först påpekat av Jonsson & Lagerqvist 1974 vid publiceringen av myntfynden från Finströms kyrka på Åland (s. 26); se även Jonsson 1984 s. 122f.
- 15) Lagerqvist 1970 s. 70.
- 16) Jonsson 1984 s. 124.
- 17) Sjöberg 1986 s. 9ff.
- 18) Rosén 1947 s. 235f; Yrwing 1952 s. 48ff.; Axelson 1955 s. 112f.
- 19) Erikskrönikan, ed. Jansson 1986 s. 62ff.
- 20) Olaus Petri, ed. Sahlgren 1917 s. 81; Lönnroth 1959A s. 15, 23f.
- 21) Jägerstad 1948 s. 76f., not 39.
- 22) AC 61; Brillioth 1915 s. 93f.
- 23) Yrwing 1952 s. 63.
- 24) Myrberg 1995 s. 25; betr. sveahertigdömet och Bengt Birgersson, se Fritz 1971 s. 342f.
- 25) Axelson 1955 s. 104f.; Söderlind 1959 s. 370ff.
- 26) Yrwing 1952 s. 96.
- 27) ST 131; DS 878; Fritz 1973 s. 61f.
- 28) Olaus Petri, ed. Sahlgren 1917 s. 79.
- 29) Vid ST 131 anges tidpunkten till "1278, början av året"; för den här angivna dateringen, se Yrwing 1952 s. 106f och Söderlind 1959 s. 389 not 89; jfr dock Rosén 1947 s. 22.
- 30) ST 132, 137 och 145.
- 31) DS 1570; betr. Lödöse som myntort, se bl.a. Ekre 1971 och 1988.
- 32) DS 6500 och 7157; Fritz 1973 s. 93.

- 33) Erikskrönikan, ed. Jansson 1986 s. 60 ("Tha took konung Magnus/ok satte honom Lödesa hus/ok en deel aff thet ther til laa"); Fritz 1973 s. 61f.
- 34) Betr. dateringen, se bl.a. Jonsson 1985A samt Malmer 1985. Halvpenningen uppmärksammades f.f.g. av Rasmusson i NNÄ 1940 (KMK 1939).
- 35) Hemmingsson 1994C.
- 36) Golabiewski Lannby 1980 nr 8, 1 Myrbergs uppsats avbildas på omslaget samt på s. 21 en E-brakteat, vilken även är avbildad hos Lagerqvist 1970 (som LL XVIII B:2a). Myntet ifråga är identiskt med ett exemplar i Antellska samlingarna (Appelgren 1908 nr 128, avbildning nr 129) och där upptaget tillsammans med brakteater ur Th XVI, dvs EHLS-gruppen från 1360-talet. Då myntet ifråga är fragmentariskt, är det svårt att avgöra om det rör sig om en halvpenning/götalandspenning eller en helpenning tillhörande Th XVI. Ringens diameter tyder dock på det senare.
- 37) Lagerqvist 1993.
- 38) Brilioth 1915 s. 55ff; 88ff.
- 39) Brilioth 1915 s. 88.
- 40) AC 65; art. "Korståg", sp. 219 (KL).
- 41) RN 247, 293-95.
- 42) Brilioth 1915 s. 93.
- 43) Brilioth 1915 s. 92.
- 44) Se bl.a. "Baner: kirkelige faner og korstog-faner", sp. 340 (KL).
- 45) RN 181-82, 187.
- 46) Skaare 1965; 1995 del 1 s. 107ff; del 2 nr 328.
- 47) RN 283 ("1280 el. 1281 juli 29-medio sept"). Skaare (1965 s. 100) anger dateringen i DN III (nr 30), dvs augusti 1281.
- 48) RN 158.
- 49) DS 587; Yrwing 1952 s. 20f.
- 50) DS 596-97, 600, 606; Yrwing 1952 s. 20, 28ff; Lönnroth 1959B s. 44.
- 51) DS 613; Lönnroth 1959B s. 45.
- 52) Lönnroth 1959B s. 31ff; Gillingstam 1978 s. 358 och där anför litteratur.
- 53) Gallén 1964 s. 52f.
- 54) Kumlien 1971 s. 50, 73f.
- 55) Hemmingsson 1994A s. 176f.
- 56) Se bl.a. Jonsson 1994 s. 124.
- 57) DS 3019-20; Klackenbergs 1992 s. 185; Hemmingsson 1994A s. 178 och not 38.
- 58) Klackenbergs 1992 s. 25. Se även Polanyi 1978 s. 95f.
- 59) Jfr Jonsson 1985B och hans redogörelse på samma tema 1994.
- 60) Jfr Jonssons (1994 s. 124) uppfattning: "Sigtunamyntningen är vid 1100-tallets slut mer omfattande än i Lödöse, men ändå framstår Svealand som mindre ekonomiskt utvecklat. Det beror på att utländska mynt helt saknas även i de äldsta fynden i området, vilket tyder på att man saknat kontakter med utländska myntproducerande områden under nära 100 år". Det pekar väl snarare på existensen av en lokalt stark kungamakt, som lyckats hävda kravet på ett myntmonopol.

Källor och litteratur

AC. Diplomatarium svecanum. Appendix: Acta pontificum Svecica. I: Acta cameralia (Sthlm 1936-42).

Appelgren, T.G. Förteckning öfver Antellska myntsamlingens i Helsingfors svenska mynt, I. (Helsingfors 1908).

ATA. Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm.

Axelsson, S. Sverige i utländsk annalistik 900-1400 (Sthlm 1955).

Brilioth, Y. Den påfliga beskattningen af Sverige intill den stora schismen (Uppsala 1915).

DN. Diplomatarium norvegicum (Kristiania 1847ff.).

DS. Diplomatarium svecanum (Sthlm 1829ff.).

Ekre, R. Myntningsfynd från Lödöse (NNÄ 1971).

Ekre, R. Nya märkliga myntningsfynd från Lödöse (SNT 1988/2).

Fritz, B. Jarladömet – sveahertigdömet (Historisk tidskrift 1971).

Fritz, B. Hus, land och län. Förvaltningen i Sverige 1250-1434, del I-II (Sthlm 1972-73).

Gallén, J. Finstaätten: Jakob Israelsson (Svenskt biografiskt lexikon, häfte 76, s. 52-53, Sthlm 1964).

Gillingstam, H. Laurentius (Svenskt biografiskt lexikon, häfte 108, s. 357-58, Sthlm 1978).

Golabiewski Lannby, M. Kompletteringar till publicerade svenska medeltidsmynt (NNUM 1980 s. 146-52).

Golabiewski Lannby, M. Myntningsunderlag (I: Bryggaren, ett kvarter i centrum. Rapport UV 1991:1, Uppsala 1991).

Golabiewski Lannby, M. Magnus Ladulås, "LL X:lc" (SNT 1995/8).

Hemmingsson, B. 1994A. Myntpolitik och mynträkning under Magnus Ladulås och Birger Magnusson 1275-1318 (SNT 1994/7).

Hemmingsson, B. 1994B. Brakteatfyndet i Tystberga år 1599 (SNT 1994/8).

Hemmingsson, B. 1994C. Frågor kring den svenska myntningen 1319-1389 (i manuskript).

Hild = Hildebrand, H. Sveriges mynt under medeltiden (Sthlm 1887).

Holmberg, K. När kungens mynt blev allmogens mynt. En översikt över mynt, myntning och myntens roll i det svenska samhället under 1200-talet (i: Myntningen i Sverige 995-1995, NM XL, Sthlm 1995).

Jansson, S-B. Erikskrönikan; redigering, inledning och kommentar av J. (Sthlm 1986).

Jonsson, K. Myntningen under Valdemar 1250-1275 och Magnus Ladulås 1275-1290 (SNT 1984/4-5).

SKIPPY

Skippy var en serie som ursprungligen kom från Storbritannien. Den här avbildade trycktes i Svenska Dagbladet 1936.

Jonsson, K. 1985A. Dateringen av Thordeman XVI (NNUM 1985/7).

Jonsson, K. 1985B. Övergångsskedet mellan vikingatiden och medeltiden och uppkomsten av den medeltida myntningen i Sverige ca 1050-1200 (Hikuin 11, 1985).

Jonsson, K. Mannegårde – en skatt mellan vikingatid och medeltid (Arkeologi i Sverige 3, Sthlm 1994).

Jonsson, K. & Lagerqvist, L.O. Mynten från Finströms kyrka, Åland (Åländsk Odling 1974).

Jägerstad, H. Hovdag och råd under äldre medeltid (Lund 1948).

KL. Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid (1956-78).

Klackenberg, H. Moneta nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige (Lund 1992).

Koivunen, P. Medeltida myntfynd i Korois (Åbo stads historiska museum. Årskrift 1976, Åbo 1979).

Kumlien, K. Västerås till 1600-talets början (Västerås 1971).

Lagerqvist, L.O. Mynt funna i Lemlands kyrka, Åland (Åländsk Odling 1961).

LL = Lagerqvist, L.O. Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt (Sthlm 1970).

Lagerqvist, L.O. Myntet med korsfanan (i: Flaggor. Från fälttag till folkfest; Stiftelsen Läckö Institutet 1993).

Larsson, L-O. Det medeltida Varend (2:a uppl., Växjö 1975).

Lönnroth, E. 1959 A-B. De äkta folkungarnas program; Kyrkan och det svenska tronskiftet 1275 (Båda i: Från svensk medeltid, Sthlm 1959).

Malmer, B. Örebro som myntort under 1200-talet (SNT 1978/8).

Malmer, B. Den senmedeltida penningen i Sverige (Sthlm 1980).

Malmer, B. Dateringen av Thordeman XVI (NNUM 1985/7).

Myrberg, N. Myntningen under Magnus Ladulås 1275-1290 (C-uppsats i arkeologi HT 1995, Stockholms universitet. Handledare: Kenneth Jonsson).

Polanyi, K. Trade, markets and money in the European early middle ages (Norwegian Archaeological Review 1978).

Rasmusson, N-L. Nyköping som myntort under Knut Länges tid (Sörmlandsbygden 1962).

Rasmusson, N-L. & Lagerqvist, L.O. Mynt från Jomala kyrka (Åländsk Odling 1965).

RN. Regesta norvegica, II: 1264-1300 (Oslo 1978).

Rosén, J. Tronskiftet i Sverige 1275 (Scandia 1947).

Sahlgren, J. En Svensk Croneka (i: Samlade skrifter af Olaus Petri, IV, utg. av S., Uppsala 1917).

Bilaga 1

Depåfynd innehållande LL IX-X, XVIII

<i>Fyndort</i>	<i>Fyndår</i>	<i>Litteratur</i>	<i>Antal mynt</i>
Södermanland, Tystberga	1599	Thordeman 1936 nr 49; Hemmingsson 1994B; Myrberg 1995 s. 19	Minst 960
Västergötland, Skara, kv Tellus	1970-	Malmer 1980 nr 112; Myrberg 1995 s. 17f, 38	17
Östergötland, Lagmansberga I	1874	Thordeman 1936 nr 47; Myrberg 1995 s. 18	ca 2070
– Lagmansberga II	1875	Thordeman 1936 nr 48; Myrberg 1995 s. 18, 38	54
Åland, Geta	1880	Voionmaa 1942; Myrberg 1995 s. 18, 38ff	Minst 827

Sammandrag av LL IX-X, XVIII i tre depåfynd

<i>Mynttyp</i>	<i>Viktstandard</i>	<i>Lagmansberga II</i>	<i>Tellus</i>	<i>Geta</i>
Krona	sv	1		5
Uncialt E	gö	13	2	118
Uncialt M, slät ring	sv	2		2
	gö	5	8	122
Versalt M, slät ring	sv	5		86
	gö	18	2	192
Uncialt M, strålring	sv			61
	gö		5	
Versalt M, strålring	sv			73
	gö			28

sv = svealandsvikt; gö = götalandsvikt.

Bilaga 2

Kronbrakteater av svealandsvikt, LL IX i hopade fynd

<i>Fyndort</i>	<i>Litteratur</i>	<i>Antal ex</i>
Jämtland, Frösö kyrka och sn	KMK dnr 548/84	2
– Norderö kyrka och sn	SML 7:47	1
Småland, Åseda kyrka och sn	ATA rapport, mynt nr 7	1
Uppland, Adelsö sn, Alsnö hus	SML 4:2B	2
– Häverö kyrka och sn	SML 4:271	1
– Odensala kyrka och sn	SML 4:377	1
– Vendels kyrka och sn	SML 4:770A	1
Värmland, Botilsätters kyrka och sn	SML 6:8	1
– Nedre Ulleruds kyrka och sn	SML 6:107	1
Västergötland, Varnhems sn, klosterkyrkan	Foto i ATA	1
Ångermanland, Gudmundrå sn, kyrkoruinen	SML 2:21	3
– Torsåkers kyrka och sn	Klackenberg 1992 s. 136	1
– Ådalsliden, gamla kyrkan	SML 2:87	1
Öland, Persnäs kyrka och sn	NNÅ 1973/74 s. 182	1
Östergötland, Västra Tollstads sn, Alvastra kloster	SML 1:157	4
Åland, Finströms kyrka och sn	Jonsson & Lagerqvist 1974 s. 19, 26	5
– Lemlands kyrka och sn	Lagerqvist 1961 s. 44	1
– Signhildskärs kapellruin	Jonsson & Lagerqvist 1974 s. 26	1
Finland, S:t Marie sn, Korois	Koivunen 1979 s. 83	2
Norge, Oppland, Lom kyrka och sn	Skaare 1985 s. 239; fig. 1:10	1

Bilaga 3

E-brakteater av götalandsvikt, LL XVIII B (och ev oboler tillhörande LL XXX) i hopade fynd, huvudsakligen enligt Myrberg 1995 s. 36-37

Fyndort	Litteratur	Antal ex
Dalsland, Gestads sn, kyrkoruinen	SML 6:28B	1
Gotland, Visby, S:t Görans kyrkoruinen	KMK dnr 1113/70	1
Småland, Hagby kyrka och sn	KMK dnr 5112/66	16
– Halltorps kyrka och sn	NNÄ 1961 s. 174	2
– Hamneda sn, kyrkoruinen	SHM/KMK inv 21742	3
– Torsås kyrka och sn	NNÄ 1962 s. 286	1
– Ukna sn, kyrkoruinen	NNÄ 1946 s. 200	1
– Växjö domkyrka	KMK dnr 4180/58	10 ¹⁾
Värmland, Botilsäters kyrka och sn	SML 6:8	2
Västergötland, Karleby sn, Lovene kyrkoruinen	NNÄ 1972 s. 229	1
– Vellinge sn, Ettaks kyrkoruinen	NNÄ 1972 s. 228	1
Västmanland, Västerås domkyrka	KMK dnr 4451/58	3
Öland, Källa kyrka och sn	NNÄ 1981 s. 261	1
– Långlöts kyrka och sn	NNÄ 1972 s. 227	1
Östergötland, Bjälbo kyrka och sn	SML 1:5	1
– Västra Tollstads sn, Alvastra kloster ²⁾	SML 1:157	3
– Drothems kyrka och sn ²⁾	NNÄ 1983-84 s. 210	1
Åland, Jomala kyrka och sn	Rasmusson & Lagerqvist 1965 s. 26	2
Finland, S:t Marie sn, Korois	Koivunen 1979 s. 21, 84	3
Norge, Østfold, Rødenes kyrka och sn ²⁾	Skaare 1985 s. 238	1

Segerstedt, T. Mynts användning i döds-kulten (Lund 1907).

Sjöberg, R. Rex Upsalie och vicarius – Erik den helige och hans ställföreträdare. Något om Erikskulten och de äkta folkkungarnas uppror på 1200-talet (Fornvännen 1986).

Skaare, K. En ny norsk erkebispemynt (NM XXX, Sthlm 1965).

Skaare, K. Norske funn av svenske mynter preget før 1319 (Hikuin 11, 1985).

Skaare, K. Norges mynthistorie 1-2 (Oslo 1995).

SML. Sveriges mynthistoria. Landskapsinventeringen (Sthlm 1982ff).

ST. Sveriges traktater med främmande magter, I (Sthlm 1877).

Söderlind, S. Konkurrenten mellan Birgersönerna 1266-1280 (Historisk tidskrift 1959).

Th = Thordeman, B. Sveriges medeltidsmynt (Nordisk Kultur XXIX, 1936).

Thordeman, B. & Rasmusson, N.L. Jacob von Engeströms beskrivning av Styrafyndet (NNÄ 1936).

Voionmaa, J. Brakteatfyndet från Geta (Finskt Museum XLVIII, 1941; Helsingfors 1942).

Yrwing, H. Maktkampen mellan Valde-mar och Magnus Birgersson 1275-1281 (Lund 1952).

Noter till bilaga 3

1) Myrberg anger 11 ex; mynt nr 53 i fyndet är dock enligt foto i ATA en penning, LL XXX. Det stora antalet mynt funna i Småland (63%) hänger kanske inte enbart samman med en förmodad utmyntning i grannskapet. Det förtjänar exempelvis att nämnas att i Kenneth Jonssons undersökning i NNÄ 1975/76 av LL XXIII, dvs tvåsidiga mynt från Birger Magnussons (1290-1318) regering, anges inte mindre än 41,5% av antalet mynt i hopade fynd såsom påträffade i Småland. Detta bör man naturligtvis ta hänsyn till vid statistiska jämförelser. En orsak kan vara att, som redan Linné påpekade, smålandsbönderna brukade nedlägga tobakspung, pipa, eldtyg och penningar i kistan, så att den döde inte skulle spöka. Liknande sedvänjor omtalas av andra författare (Seegerstedt 1907 s. 17). Intressant i sammanhanget är att citera redogörelsen för grävningarna i just Växjö domkyrka (i ATA); fyllnadslagret mellan 15-80 cm under golvytan bestod av "kistresten, ben och benresten, som ligger om varandra. Mängder av mynt och andra föremål funnos i detta lager. Lagret har tydligen fått sin struktur genom att senare grävningar förstört andra gravar och rört om deras innehåll". Fynden från detta lager kan således ha utgjorts såväl av tappade mynt som gravgåvor.

2) Saknas i Myrbergs fyndförteckning. □

Sedelpapper av god kvalitet

Alla vet att sedlar görs av fint papper. Tryckning av banksedlar förutsätter en högt utvecklad pappersindustri och litografisk tryckkonst av en hög nivå. Sedlarna trycks i stora ark och numereras, varefter de enskilda sedlarna skäres ut med skärmaskin och minutiöst kontrolleras. Har en sedel den minsta defekt, kasseras den och ersätts med en ny (stjärnsedel). Under vissa klimatiska förhållanden håller sig sedlarna inte utan en speciell kemisk behandling av papperet. Ibland tillsätts konstharts i papperet, som har god motståndskraft mot fukt.

Det stora sedeltryckeriet Waterlows i London fick en gång bevis på hur fint papper deras sedlar var gjorda av. År 1932 bärgades nämligen lasten från det tio år tidigare förlösta fartyget "Egypt", som hade haft destination Fjärran Östern. I lasten fanns bl.a. banksedlar till ett värde av hundratusentals pund. Sedlarna räddades som en slemmig massa ur havet. Efter öppnandet av buntarna kunde man konstatera, att pengarna var alldeles oskadade. Vilken bank som helst skulle utan vidare ha kunnat godta dem för utbetalning efter torkning.

IV

Prenumerera på Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad!

Du som är medlem i Svenska Numismatiska Föreningen eller till Nordisk Numismatisk Union ansluten förening kan prenumerera på denna intressanta, populärt avfattade tidskrift.

Tidskriften redigeras i Köpenhamn och utkommer med 8 nummer om året. Den innehåller artiklar på danska, norska och svenska, myntsamlarytt, recensioner samt auktionslistor från de danska och norska föreningarna. (Endast medlemmar till NNU anslutna föreningar kan lämna anbud.)

För våra medlemmar åtar sig SNF att ordna prenumerationen. Sätt in 140 kronor på vårt postgiro 150007-3 och skriv "NNU" på talongen.

Om Du vill ha provexemplar, ring kansliet 08-667 55 98 (onsd-torsd 10.00-13.00) eller skriv till Banérgatan 17 nb, 115 22 Stockholm.

Vinhandelspolletter från Stockholm. 2

Av Eva och Ian Wiséhn

Första delen
av denna artikel trycktes i
SNT nr 1/97.

Variationsrikedomen är stor bland vinhandelspolletterna. De användes huvudsakligen under perioden 1870-1900. För allmänheten var de knappast märkvärdiga eller ovanliga. Polletterna förekom nämligen i många olika sammanhang. Man kan nästan säga att Sverige var ett "pollettsamhälle". Främsta orsaken till att polletter användes vid pantning av vinflaskor var svårigheten och kostnaderna att få fram nytillverkade glasflaskor. Vinhandlarna ville också ha sina "egna" flaskor med rätt form och färg tillbaka. Under 1800-talet gällde det att ta tillvara och återanvända. Slit- och släng är en livssyn som introducerades först på 1960-talet.

Nedan fortsätter katalogen över Kungl. Myntkabinettets vinhandelspolletter från Stockholm.

Plansch 7

Wilhelm Malmgren & Son, Vin och spirituosa

Grosshandlare Oskar Wilhelm Malmgrens firman är tidigast belagd år 1905. Adressen var då Svartmannagatan 24 A. År 1907 var adressen Södra Benikebrinken.

Litt.: Hagar 1967 nr 34 s. 158.

27. 15 öre. Papper, 47x30 mm, beige med svart text. Inom en enkel ram firmanamnet *Wilh. Malmgren & Son*, därunder valören 15 öre.

K.A. Nydahl & Co, Vin- & spirituosaaffär

Firman startade 1880. Den första vinhandeln låg på Norrlandsgatan 36. Redan år 1885 flyttades vinhandeln till Stureplan 2 (fig. 5 och 6). År 1886 övertogs firman av Axel Nydahls änka, Jenny Nydahl. År 1897 fick firman medalj för sin punsch vid Stockholmsutställningen. Den kallades *Expositionspunch* (fig. 7). År 1907 övertog sonen Rudolf Nydahl firman efter sin mor och 1918 överläts firman till Vin & Spritcentralen. År 1970 upptäcktes ett för allmänheten ej känt arkiv m.m. över

Fig. 1. Interiör från K.A. Nydahls vinhandel. Butiken med kassadisken och de färdiga flaskorna i sina fack. Interiören finns numera uppbyggd på Vin & Sprithistoriska museet i Stockholm.

Fig. 2. Interiör från en del av lagret i Nydahls vinhandel. I bakgrunden ses en anställd föra anteckningar i en liggare.

Nydahls vinhandel. Detta material finns nu förvarat på Vin- och Sprithistoriska museet, där också en interiör från vinhandeln finns uppbyggd i utställningen

Litt.: Hagar s. 158:36; Lausson 1989.

28a. 15 öre. Papper, 58x50 m, beige/vit med svart text, siffror och ram. Inom en dubbel tunn ram står överst firmanamnet *K.A. NYDAHL & Co*, därunder ett enkelt ortnamn. Centralt står valören 15 öre och därunder adressen 36. *Norrlandsgatan 36*.

28b. 15 öre. Papper, 50x33 mm, vit med svart text. Inom en dubbelram firmanamnet *K.A. NYDAHL & Co*. Därunder valören 15 öre. Underst adressen 2 *Stureplan 2*.

28c. 15 öre. Papper, 50x33 mm, vit med svart text, vänster sida tandad. Överst N° 268. På åtsidan, centralt, valören 15 öre därunder "betalt för en tombutelj". Under ett avskiljande kort streck firmanamnet *K.A. NYDAHL & Co*. Under firmanamnet adressen: *Stureplan 2, Stockholm*.

Wilh. Malmgren & Son
15 öre.

27a

K.A. NYDAHL & Co
15 öre
36. Norrlandsgatan 36.
Vinhandel

28a

K. A. NYDAHL & Co
15 öre
2 Stureplan 2

28b

N° 268

15 öre
betalt för en tomбутelj.
K. A. NYDAHL & Co.
Stureplan 2, Stockholm.

28c

N° 183
10 öre
betalt för en tomбутelj.
K. A. NYDAHL & Co.
Stureplan 2, Stockholm.

28d

J. A. PETTERSSON
Vinhandel
8 Sibyllegatan 8.
15 öre.

29

28d. 10 öre. Papper, 50x33 mm, vit med svart text, vänster sida tandad. Överst N° 183. På åtsidan, centralt, valören 10 öre, därunder "betalt för en tombutelj". Under ett avskiljande kort streck firmanamnet K.A. NYDAHL & Co. Under firmanamnet adressen: Stureplan 2, Stockholm.

J.A. Pettersson, Vinhandel

Firmans adress var Sibyllegatan 8.

29. 15 öre. Papper, 45x30 mm, beige/vit med svart text och siffror. Företagsstämpel med namn: J.A. PETTERSSON, därunder Vinhandel. Under detta adressen: 8 Sibyllegatan 8. Underst är valören 15 skriven för hand med bläck, ordet öre är tryckt.

Plansch 8

Henrik Rabén & Co

Lagerheims efterträdare Henrik Rabén började som delägare i Weslien & Rabén, vinhandelsfirma men öppnade en ny firma 1888. Denna fanns dock inte kvar på 1910-talet.

Litt.: Hagar 1967 s. 160:46

30a-b. 15 och 10 öre. Papper, 53x27 mm. En enkel ram löper runt polletten. Firmanamnet HENRIK RABÉN & Co, därunder LAGERHEIMS EFTERTRÄDARE. Över firmanamnet valören och under adressen: 16 Storgatan 16.

A.T. Sandström & Co

Firmans adress var Nybrogatan 13.

31a-e. 30, 25, 20, 15 och 10 öre. Papper, 34x26 mm, lila med svart text, siffror och ram. Innanför flera ramar står överst med stora siffror och bokstäver pollettens valör. Därunder med mindre bokstäver firmanamnet A.T. SANDSTRÖM & Co. Underst adressen: 13. NYBROGATAN 13.

31f. 6 öre. Papper, 34x26 mm, ljusgrön med svart text, siffror och ram. Innanför flera ramar står överst med stora siffror och bokstäver pollettens valör 6 ÖRE. Därunder med mindre bokstäver firmanamnet A.T. SANDSTRÖM & Co. Underst adressen: 13. NYBROGATAN 13.

P. Skogh & Co

Inga närmare uppgifter om firman kända.

32. 10 öre. Papper, 37x22 mm, vit med svart text, siffror och ramar. Överst, inom en dubbel ram, står firmanamnet P. SKOGH & Co i båge, därunder valören 10 öre och underst STOCKHOLM.

Stockholms vinhandel AB (Vinbolaget)

Firman ägdes ursprungligen av disponenten C.A. Carlson. Firman är tidigast belagd år 1876. År 1880 försäljningslokal på Drottninggatan 29c, kontor och lagerkällare på Västra Beridarebangatan 7

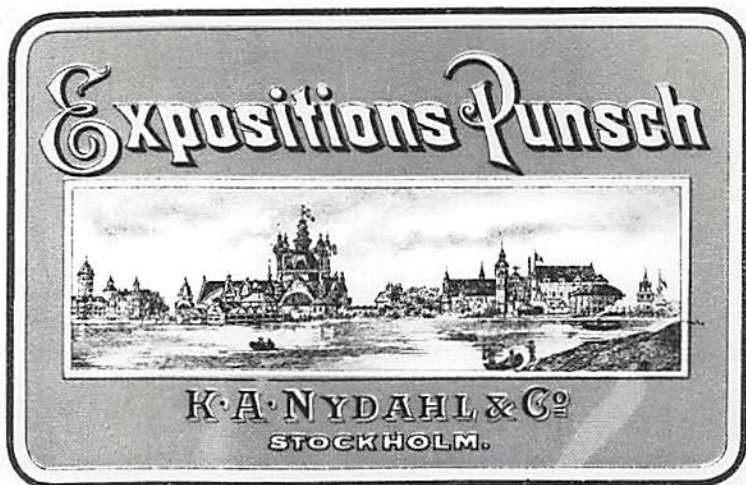

Fig. 3. Till Stockholmsutställningen 1897 skapade vinhandeln K.A. Nydahl Expositionsunsch. För dennaunsch vann de en guldmedalj. Flasketiketten visar en vy över utställningens paviljonger.

med filial på Stora Badstugatan 50. Senare även filial Stora Badstugatan 23. En av firmans specialiteter var Champagne Cognac (fig. 9).

Litt.: Hagar 1967 s. 159:39.

33a. 15 (öre?). Koppar, Ø 28 mm. Polletterna i bruk från 1874/76. På åtsidan inom pärlring valören 15. Omskrift firmanamnet STOCKHOLMS WINHANDLS AKTIEBOLAG. Kring kanten en repslinga. På fransidan Sporrongs äldre stämpel. Tillverkare var C.C. Sporrong & Co.

Litt.: NM XII s. 124:18.

33b. 15 (öre?). Koppar, Ø 28 mm. Polletterna i bruk från 1874/76. På åtsidan inom pärlring valören 15. Omskrift firmanamnet STOCKHOLMS WINHANDLS AKTIEBOLAG. Kring kanten en repslinga. På fransidan Sporrongs yngre stämpel. Tillverkare var C.C. Sporrong & Co.

Litt.: NM XII s. 124:18.

33c. 10 (öre?). Zink, Ø 28 mm. Polletterna i bruk från 1874/76. På åtsidan inom pärlring valören 10. Omskrift firmanamnet STOCKHOLMS WINHANDLS AKTIEBOLAG. Kring kanten en repslinga. På fransidan Sporrongs äldre stämpel. Tillverkare var C.C. Sporrong & Co.

33d. 10 (öre?). Mässing, Ø 28 mm. Polletterna i bruk från 1874/76. På åtsidan inom pärlring valören 10. Omskrift firmanamnet STOCKHOLMS WINHANDLS AKTIEBOLAG. Kring kanten en repslinga. På fransidan Sporrongs äldre stämpel. Tillverkare var C.C. Sporrong & Co.

Litt.: NM XII s. 124:19.

33d. 10 (öre?). Mässing, Ø 28 mm. Polletterna i bruk från 1874/76. På åtsidan inom pärlring valören 10. Omskrift firmanamnet STOCKHOLMS WINHANDLS AKTIEBOLAG. Kring kanten en repslinga. På fransidan Sporrongs yngre stämpel. Tillverkare var C.C. Sporrong & Co.

Litt.: NM XII s. 124:19.

33e. 10 öre. Papper, 30 mm åttkantig, vit med svart text. Fransidan svart. I en cirkel firmanamnet *STOCKHOLMS WINHANDLS AKTIEBOLAG. Centralt står valören 10 över ordet öre.

Plansch 9

Vid köp av en flaskaunsch fick man hos Sandströms vinhandel (se ovan) en papperspollett, 120x70 mm. Pollettens åtsida påminner om en sedel. En ram med guilocher, den övre bruten av en bild av S:t Erik, i hömen initialerna för vinhandeln A.T.S. & Co. Centralt finns texten Punsch EN Krona. Överst till vänster står No 21 och till höger Nybrogatan. Under valören står A.T. Sandström & Co. STOCKHOLM. Med skrivstil står texten Vinhandeln Nybrogatan 21. På fransidan står med stora bokstäver ordet PUNSCH.

Plansch 10

Tyselius & Co, Vin- och spirituoshandel

Firmans tidigaste belägg är år 1907 med adress Storgatan 16. Delägare Esaias Tegner jr.

Litt.: Hagar 1967 s. 160:43.

30a

30b

31a

31b

31c

31d

31e

31f

33a

32

33d

33b

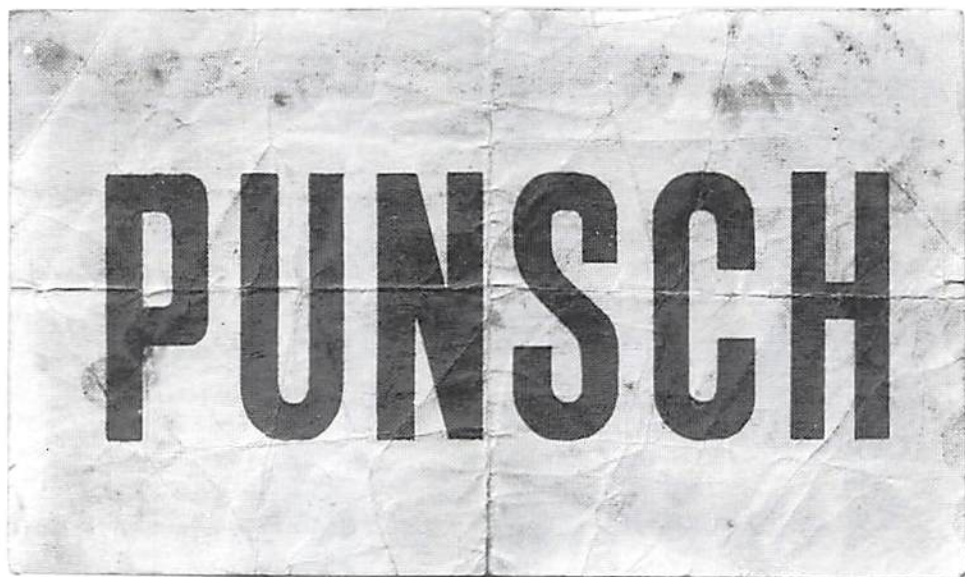
33c

33e

33f

Plansch 9

34. 10 öre. Papper, 40x28 mm, oval, grön med svart text. Inom en oval ett enkelt växtomament. Centralt valören 10 med ordet ÖRE på ömse sidor om siffran, överst i båge firmanamnet *TYSELIUS & Co* och underst i båge adressen: 16 *STOR-GATAN 16*.

A-B Carl Wallin & Co

Denna vinhandel är tidigast belagd år 1888. Vinhandeln låg på Götgatan 57. Senare på nr 67-69. Vid början av 1900-talet var adressen Katarina Bangata 9.

Litt.: Hagar 1967 s.160:45.

35. 15 öre. Papper, 41x28 mm. Inom en oval ram med vit text på blå botten firmanamnet *A.B. CARL WALLIN & Co* i båge överst och *STOCKHOLM* i båge underst. Inom en inre oval valören 15 öre i blå text på vit botten. I nedersta högra hörnet ett nummer: 6.

Weslien & Rabén, Vinhandelsfirma

Knut Weslien registrerades som vinhandlare 1885. Firman tidigast belagd år 1886. Man hade försäljning, kontor och lagerkällare vid Östermalmsgatan 27 år 1886.

Ett år senare (1887) hade man även lagerkällare på Karlavägen 28 samt försäljning och kontor på Karlavägen 14.

Litt.: Hagar 1967 s. 160:46.

36a. 15 öre. Papper, 48x27 mm, vita med svart text, siffror och ram. Innanför två tunna ramar står centralt firmanamnet *WESLIEN & RABÉN*. Ovanför firmanamnet med något större skrift står valören 15 öre. Under finns adressen: 14 *Karlavägen 14 (Esplanaden)* i två rader. Utanför ramen tillverkarnamnet "*Malmströms Litn. tr i Stockholm*".

34

35

36a

36b

37

38

39a

39b

39c

36b. 10 öre. Papper, 48x27 mm, vita med svart text, siffror och ram. Innanför två tunna ramar står centralt firmanamnet *WESLIEN & RABEN*. Ovanför firmanamnet med något större skrift står valören *15 öre*. Under finns adressen: *14 Karlavägen 14 (Esplanaden)* i två rader. Utanför ramen tillverkarnamnet "*Malmströms Litn. tr i Stockholm*".

Chr. Wilcken

Chr. Wilcken ägde 1895 parallellt med firman AB Tegnér & Wilcken en vinhandelsfirma med adressen Nybrogatan 21. År 1900 blev firman aktiebolag och år 1902 gick den i konkurs. Jfr AB Tegnér & Wilcken.

Litt.: Hagar 1967 s. 160:41.

37. 5 öre. Papper, 35x26 mm, blågrå med svart text. Innanför två tunna ramar valören *5 ÖRE* överst, därunder firmanamnet *CHR. WILCKEN* med adressen *21 NYBROGATAN 21* underst.

Carl Åstrand

Adress okänd.

38. 10 öre. Papper, 41x27 mm, brun med svart text, siffror och ram. Innanför två tunna ramar står centralt valören *10 öre* med något större skrift. I en båge ovanför finns firmanamnet *CARL ÅSTRAND* och under *STOCKHOLM*.

Emil Öberg & Co

Firmans tidigaste belägg är från 1885 och registrerades 1896. Vinhandeln fanns från början på Drottninggatan 95c. 1903 även på Norrtullsgatan 10.

Litt.: Hagar 1967 s. 161:49.

39a. Valör 10? Papper, 25x25 mm, vit med svart text, avklippta hörn. Firmanamnet med utsirade initialbokstäver: *E.Ö. & Co.* I båge under firmanamnet ordet *WINHANDEL*, därunder gatunumret *95* och under numret adressen *DROTTNINGGATAN*. Längst ned i högra hörnet ett nummer: *264*. På framsidan står valören *10* stämplad.

Fig. 4. Hos Stockholms Vinhandels Aktiebolag kunde man köpa deras specialitet Champagne Cognac, dvs bästa kvalitet från Grande och Petite Champagne i Cognac.

39b. 15 öre. Papper, 39x35 mm, röd med svart text, sexkantig. Inom en ram med ornament i övre och nedre vinkeln, firmanamnet *EMIL ÖBERG & Co* i båge överst, därunder valören *15* omgiven av enkel ornamentik och ordet *öre* på ömse sidor om siffran. Underst i båge adressen *NORRTULLSGATAN 10*. Utanför ramens nedersta vinkel ett nummer: *53*.

39c. 10 öre. Papper, 39x35 mm, röd med svart text, sexkantig. Inom en ram med ornament i övre och nedre vinkeln, firmanamnet *EMIL ÖBERG & Co* i båge överst, därunder valören *10* omgiven av enkel ornamentik och ordet *öre* på ömse sidor om siffran. Underst i båge adressen *NORRTULLSGATAN 10*. Utanför ramens nedersta vinkel ett nummer: *53*.

Litteratur

Ahnfeldt, A. *Sveriges firmor och män inom handel, industri och konst*. Uppsala 1886.

Hagar, H. (red. Wilhelm Odelberg). *Stockholms vinhandlare. Gullet i flaskan*. Stockholm 1967.

Lausson, M. K.A. Nydahl & Co. En vinhandel i sekelskiftets Stockholm. *Vinpressen* 1/89.

Stiernstedt, A.W. *Beskrifning öfver Svenska kopparmynt och Polletter. II Polletter*. Stockholm 1872.

Stiernstedt, A.W. Tillägg till beskrifning af svenska polletter. *Numismatiska Meddelanden XII*. Stockholm 1877.

En hink kosing kan ej försäkras

Valutans ställning och kampen mot inflation m.m. är frågor som alltid tycks vara aktuella. Så var det också tiden efter andra världskriget.

Olika omständigheter, delvis av internationell räckvidd (ökat amerikanskt pristryck på Europa, den storpolitiska spänningen), ledde från 1946 till en stark inflation, vilken överraskade de talrika, särskilt socialdemokratiska bedömare, som tänkt sig en depressiv utveckling av vanlig efterkrigstyp. Ojämförligt kraftigast var ökningen 1950-51, under Koreakrisen ("engångsinfla-

tionen"). Penningvärdeförsämringen drabbade inte löntagarna, som med stöd av sina starka organisationer tvärtom tillkämpade sig en höjning av sina reallöner, men blev kännbar för småsparare, pensionärer och försäkringstagare.

Ekonomiska frågor kan vara svåra att presentera på ett enkelt sätt. Då tidningarna tar in artiklar kring dessa spörsmål är det bra med någon typ av illustration. Dagens Nyheter hade en av de riktigt stora tecknarna på lönelistan. Det var Birger Lundquist (1910-1952), som under mer än tju-

go år arbetade på tidningen både som tecknande reporter och som illustratör. Där förknippas hans namn framför allt med signaturen Jolos, Jan Olof Olssons, reportage och med Alf Henriksons dagsverser och författarskap.

Birger Lundquists stil innebar något nytt inom tidningstecknandet: en lätt och känslig penna, där mycket av ögonblicket fångades in. Hans öga såg både det karaktäristiska och det humoristiska i situationer. Något av detta tycker man sig märka i teckningen "En hink kosing kan ej för-

Skåne läns nya vapen

Den historiska bakgrunden

MALMÖ STAD: Det var året 1437 som Erik av Pommern belönade Malmö borgerskap med att bildligt slita huvudet av sitt pommerska gripvapen och ge det till Malmö med hjälm och hjälmprydnad. Därmed fick staden ett heraldiskt vapen att ersätta sin tidigare sigillbild.

Detta vapen blev 1974 officiellt registrerat och beskrivningen lyder:

I fält av silver ett rött avslitet griphuvud med krona av guld.

LANDSKAPET SKÅNE: Då Skåne genom freden i Roskilde 1658 införlivades med Sverige, saknade landskapet eget vapen. Det var först i samband med Karl X Gustafs begravning 1660, som man kom på, att Skåne inte hade något vapen. Goda råd var dyra, man tog helt enkelt Malmö stads vapen och ändrade fältet till guld. Vid revisionen 1939 gjorde man större åtskillnad mellan stadens rött och landskapets vapen genom att kronan gjordes blå.

I guldfält ett rött avslitet griphuvud med blå krona och med blå beväring, därest dylik skall komma till användning.

SKÅNE LÄN: När Kristianstads och Malmöhus län slogs samman fr.o.m. nyåret 1997 har behovet av ett nytt vapen för det samlade skånelänet aktualiserats. Att därvid – som på vissa håll föreslagits – använda landskapets vapen är mindre lämpligt. Skånes vapen är kulturhistoriskt så tillvida, att det får användas i alla inofficiella sammanhang, hembygdsföreningar etc. Länet vapen användes av länets företrädare i officiella sammanhang. Det nya vapnet är en färgbrisy med omkastade tinkturer. De är dessutom de traditionella skånska färgerna rött och guld och vapnet kan beskrivas sålunda:

I rött fält ett grönt avslitet griphuvud av guld.

Vad skiljer de tre skånevapnen?

Förutom tinkurfördelningen kan vapnen även skiljas åt i en färg (vanligen svart). *Malmövapnet* föres ofta med hjälm och hjälmprydnad. Enbart skölden bör vara försedd med murkrona – ett tecken för stad.

Landskapets vapen är vanligen grönt med hertigkrona, då Skåne formellt är ett hertigdöme i Sverige.

Skåne läns vapen representerar "kungens befallningshavare" och skall därför krönas av kunglig krona. Om vapnet användes utan krona i svart/vitt i kontrast, skiljer det sig markant från de övriga.

Denna skånevapenserier är ett gott exempel på heraldikens möjlighet att förena men ändå särskilja.

Jan Raneke

(Efter ett pressmeddelande från Organisationskommittén för Skåne län).

säkras 1950". Moder Svea och det svenska lejonet verkar klart bekymrade när skölden med texten "I krona" trillar iväg.

Detta var Lundquists syn på "engångsinflationen" 1950-51. Nog är figurerna väl funna? En tanke slår mig: finns det någon som har inventerat alla framställningar av Moder Svea?

IW

Kosing

Troligen kan benämningen härledas till romanins *kusi*, i betydelsen lite, underförstått pengar.

EN HINK
KOSING KAN EJ FÖRSÄKRAS
1950

Lundquist

Årsberättelse för år 1996
avgiven av styrelsen för

**SVENSKA
NUMISMATISKA
FÖRENINGEN**

Årsmötet

ägde rum den 27 april 1996 på Kulturen i Lund. Ordföranden Torbjörn Sundquist öppnade årsmötet och hälsade de närvarande välkomna.

Minnets av de sedan föregående årsmöte avlidna medlemmarna hyllades med en tyst minut.

Styrelsens årsberättelse och revisorernas rapport presenterades och styrelsens beviljades ansvarsfrihet för det gångna årets (1995) förvaltning.

I enlighet med valberedningens förslag omvaldes Torbjörn Sundquist och Ulf Nordlind till ordinarie styrelseledamöter på tre år. Sedan Madeleine Greijer begärt utträde ur styrelsen valdes Kenneth Jonsson till ordinarie styrelseledamot på ett år (Madeleine Greijers återstående mandatperiod). Sedan Kenneth Jonsson valts till ordinarie ledamot nyvaldes Frédéric Elfver till suppleant på ett år. Jan Karlsson, Anders Nordin och Ian Wiséhn omvaldes till styrelsesuppleanter också på ett år.

Till valberedning omvaldes Lars O. Lagerqvist, Bjarne Ahlström och Frank Olrog. Till ordinarie revisorer omvaldes Hans Henriksson och Bjarne Ahlström. Till revisorssuppleant omvaldes Lars-Åke Leijon.

Årsavgiften

fastställdes oförändrad till 200 kronor (95 för juniorer och 265 för utrikes boende).

Korresponderande ledamöter

Till föreningens korresponderande ledamöter kallades Tuukka Talvio och Ian Wiséhn.

Belöningar

Föreningens Rasmussonstipendium utdelades till Ulrika Bornestaf och Richard Kjellgren. Föreningens guldnål för 40-årigt hedersamt medlemskap utdelades till Gunnar Forsman, Umeå, Gunnar Sundberg, Växjö, och Sten Troedsson, Stockholm.

Styrelsen

Vid det konstituerande sammanträdet fördelades uppdragen enligt följande:

Ordförande Torbjörn Sundquist (omval)
Vice ordförande Börje Rådström (nyval)
Sekreterare Göran Wahlquist (omval)
Kassaförvaltare Ulf Nordlind (omval)

**Resultaträkning för Svenska Numismatiska Föreningen
för räkenskapsåret 1.1.1996 – 31.12.1996**

Intäkter

<i>Medlemsavgifter</i>		
Årsavgifter		137.695:—
<i>Intäkter av kapital</i>		
Räntor å bankräkning, postgiro och obligationer samt utdelning på aktier		140.518:09
<i>Försäljningsresultat</i>		
Samlarmynt	3.597:—	
Litteratur	74.446:43	
Medlemsnålar	140:—	78.183:43
<i>Övriga intäkter</i>		
Diverse intäkter		60:—
Summa intäkter		356.456:52

Kostnader

<i>Personalkostnader</i>		
Löner	36.650:—	
Sociala avgifter	8.104:—	44.754:—
<i>Övriga kanslikostnader</i>		
Försäkring	3.982:—	
Hyra	3.300:—	7.282:—
<i>Kontorsomkostnader</i>		
Telefon	4.290:—	
Kontorsmateriel	7.364:—	
Tryck, foto	3.490:—	
Allmänna omkostnader	20.215:50	
Porton	12.299:38	47.658:88
<i>Föreningsverksamhet</i>		
Haganderbok, moms-kostnad	53.943:—	
Avgift till Nordisk Numismatisk Union (NNU)	2.000:—	
Avgifter till Internationella Numismatiska Kommissionen m fl föreningar	1.137:60	
Möten, gåvor m m	22.262:—	
SNF:s gåva till nya Myntkabinettet	10.000:—	
Guldmedalj till HM Konungen	6.893:—	
Bibliotek (inbinding, inköp)	28.511:45	
SNF:s medaljsamling, inköp	4.000:—	128.747:05
<i>Tidskrifter</i>		
SNT	259.129:50	
Bidrag från numismatiska stiftelser	— 160.000:—	
	99.129:50	
NNUM	4.062:94	103.192:44
<i>Försäljningsresultat</i>		
Förlust å medalj (Carl XVI Gustaf)		8.990:—
Summa kostnader		340.624:37
Överskott att tillföras kapitalet		15.832:15
Summa		356.456:52

Balansräkning för Svenska Numismatiska Föreningen

Tillgångar	31.12.1996	31.12.1995
<i>Omsättningstillgångar</i>		
Kontanter	1.604:50	88:—
Postgiro	44.897:30	108.636:79
Bank	131.493:84	95.626:51
Fordringar	—:—	1.739:50
Lager: samlarmedaljer	6.882:—	6.882:—
samlarjetonger	1.000:—	1.000:—
litteratur	1.000:—	1.000:—
	<u>186.877:64</u>	<u>214.972:80</u>
<i>Anläggningstillgångar</i>		
Obligationer	1.109.615:—	1.109.615:—
Aktier	99.598:—	99.598:—
Aktiefond	626.510:33	609.965:92
Inventarier	1:—	1:—
Föreningens medaljsamling	1:—	1:—
Föreningens litteratur	1:—	1:—
	<u>1.835.726:33</u>	<u>1.819.181:92</u>
Summa tillgångar	2.022.603:97	2.034.154:72

Skulder och eget kapital

Kortfristiga skulder

Upplypna skulder	1.964:—	641:—
Källskatter	4.100:—	2.600:—
Förskottsbetalningar: medlemsavgifter	48.840:—	8.570:—
pren. avg. NNUM	5.600:—	1.400:—
samlarmynt 1996	—:—	93.575:—
	<u>60.504:—</u>	<u>106.786:—</u>

För särskilda ändamål reserverade medel

Belöningsmedaljers fond	<u>3.315:70</u>	<u>3.315:70</u>
-------------------------	-----------------	-----------------

Donationsfonder och andra fonder

C W Burmesters medaljfond	154.953:90	152.475:80
C W Burmesters förlagsfond	259.837:—	240.589:80
N L Rasmussons stipendiefond	59.639:80:—	62.466:—
	<u>474.430:70</u>	<u>455.531:60</u>

Eget kapital

Eget kapital vid årets början	1.468.521:42	1.421.558:37
Årets överskott	15.832:15	46.963:05
	<u>1.484.353:57</u>	<u>1.468.521:42</u>
Summa skulder och eget kapital	2.022.603:97	2.034.154:72

Marknadsvärde obligationer, aktier och aktiefond	3.097.612:—	2.490.787:—
--	-------------	-------------

Styrelsen har under året hållit sex protokollförda sammanträden. Förutom i styrelsen har arbete pågått i olika kommittéer:

- mot myntförfalskning
- för programverksamhet
- för samarbete inom Nordisk Numismatisk Union
- för Föreningens auktionsverksamhet
- för Föreningens publiceringsverksamhet

Stiftelser

Sven Svenssons Stiftelse för numismatik

Föreningens representanter har varit:

Ordinarie	Suppleanter:
Torbjörn Sundquist	Anders Frösell
Kenneth Jonsson	Kjell Holmberg
Ulf Nordlind	Ian Wiséhn

Gunnar Ekströms stiftelse för numismatik

Föreningen har representerats av:

Ulf Nordlind (ordinarie) och Björn Taras-Wahlberg (suppleant)

Sven Svenssons samlingar

Kontrollant för samlingarna har under året varit Torbjörn Sundquist.

Svensk Numismatisk Tidskrift (SNT)

har under året haft Ian Wiséhn som ansvarig utgivare. Manuskriptgranskare har varit Lars O. Lagerqvist. Redaktionssekreterare har varit Monica Golabiewski Lannby och annonsansvarig Kjell Holmberg (tom SNT nr 6) och Frédéric Elfver (from SNT nr 7). SNT har utkommit med åtta nummer varav ett auktionsnummer.

Auktionsverksamheten

har under året skötts av Jan Karlsson och Anders Nordin.

Föreningsmöten och sammankomster

19/3 berättade Lars O. Lagerqvist om guldmynt förr och nu. 27/4 årsmöte i Lund med besök på myntkabinettet i Köpenhamn påföljande dag. 30/5 auktion (668 nr). 18/9 berättade Bengt Hemmingsson om örtugmyntningens kronologi. 16/10 berättade Torbjörn Sundquist om Sören Norby, hans tid och myntningen i Visby, Ronneby och Landskrona. 19/11 berättade René Jessen om danska medaljer ur egen samling. 28/11 hölls en litteraturauktion på böcker ur Erik Gambys bibliotek och på dubletter ur Föreningens bibliotek samt på ett sextiotal akademimedaljer. 11/12 hölls den sedvanliga julfesten med lotteri, kaffe och frågesport. Öppet hus har hållits sex gånger under året; fyra under våren och två under hösten.

Medlemsutvecklingen

framgår av följande sammanställning:

	31/12 1995	31/12 1996
Beskyddare	1	1
Hedersledamöter	6	4
Korresponderande ledamöter	19	20
Ständiga medlemmar	37	36
Ärligen betalande äldre medlemmar	660	666
Ärligen betalande yngre medlemmar	14	15
Utländska medlemmar	24	28
Anslutna föreningar och klubbar	24	24
	<u>785</u>	<u>794</u>

Under år 1996 har följande medlemmar avlidit: Ivar Frisk, Härnösand; Erik Gamby, Gustavsberg; Lennart Gustafsson, Trångsund; Leif Killgren, Kristianstad; Arne Ljung, Malmö; Eric Näsström, Lidingö; Frank Olrog, Bromma; Sven Pålgrén, Stockholm; Anders Ringberg, Frankfurt; Lennart Selin, Stockholm; Gösta Selling, Stockholm; Stig Åström, Sundsvall.

Föreningens ekonomi framgår av balansräkning samt vinst- och förlusträkning.

För styrelsen
Torbjörn Sundquist
Ordförande

Göran Wahlquist
Sekreterare

Danmark

Dronning Margrethe II:s regeringsjubileum – 25 år – och dess firande har nog knappast undgått någon i Norden. Det har också firats med två ståtliga jubileumsmynt, där vi får se drottningen i hela sin imponanta längd, iförd lång klänning, ordenskedja m.m.

Porträttet har utförts av medalj- och myntkonstnären Jan Petersen och slagits av Den kgl. Mønt. Valörerna är 200 kr i silver och 20 kr i aluminiumbrons. Diameter 38 respektive 27 mm.

Petersen har kort därefter lämnat sin tjänst, som tv inte skall återbetsättas. I likhet med Sverige (sedan 1974) saknar därigenom även Danmark en konstnär som gravör.

Prenumerera på årsset och jubileumsmynt från Norge, Danmark och Finland genom oss.

Även utgåvor från hela världen. Sedlar. Polletter.

Listor skickas gratis.

NORRTÄLJE MYNT AB

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Årets mynt 1997

Bästa minnesmyntet

Till årets bästa inom kategorin minnesmynt har bl.a. följande tre mynt nominerats:

Polen. 20 Zlotych i silver. 75-årsjubileum till minne av slaget om Warszawa.

Folkrepubliken Kina. 10 yen i silver. Återförandet av Hong Kong.

Luxemburg. 500 francs i silver. Europas kulturhuvudstad.

Kongress

Glöm inte att anmäla Dig till Internationella Numismatiska kongressen 8-12 september. Den hålls i Humboldt-Universitetet i Berlin. Skriv till:

Münzkabinett
Staatliche Museen zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz
Bodestraße 1-3
D-10178 BERLIN, Tyskland

Nytt om böcker – recensioner

Originalutgåvan utkom år 1992 på engelska. Se målman av Ian Wiséhn i SNT 2·93 s. 49.

För nyutkomna läsare presenteras här den svenska översättningen av Göran Wahlquist.

Peter Burke: En kung blir till. Myter och propaganda kring Ludvig XIV. Tiden/Athena 1996.

Den medaljhistoriskt intresserade får i denna bok en rejäl inblick i bakgrunden till Ludvig XIV:s medaljutgivning och medaljens funktion i 1600-talets Europa. För den icke insatte är det ganska svårt att förklara vad en medalj är för något. De flesta kanske associerar till idrottsmedaljer eller kanske till och med till ordnar. Medaljen är ju i sin ursprungliga form ett gjutet stycke konst. Det är alltså inte fråga om mynt – även om medaljen naturligtvis kan ha sitt pris i form av det stycke ädelmetall som det representerar.

Peter Burkes bok handlar egentligen inte alls om numismatik/medaljhistoria i direkt mening, men medaljerna och dess funktion i samhället under Ludvig XIV går som en röd tråd genom hela skildringen.

Boken är en fallstudie i hur det går till att "göra stora män" genom en effektiv marknadsföring för att använda ett modernt språkbruk. Den bild av kungen som spreds var bilden av en härskare som var osedvanligt mån om statens affärer och sina undersåtars väl.

Ludvig XIV:s rykte är till stor del mediernas förtjänst – den tidens medier. En typ av sådana medier är medaljerna. Då som nu användes medier för propaganda av olika slag och Ludvig med kretsen kring honom kunde konsten att utnyttja detta till fullo. De svårigheter – till exempel krig och dåliga skördar – som följde kungens regering behövde döljas av medierna. Peter Burke säger i det inledande kapitlet att boken är menad som ett bidrag till kommunikationens historia – till historien om hur symboliska former uppkommer, sprids och tas emot. Syftet är bl.a. att visa hur den offentliga bilden av kungen såg ut på hans egen tid.

För vem eller vilka ställdes då denna kungabild ut till beskådande? Det var naturligtvis inte för den stora massan. Kungens medier var inga massmedier i våra dagars mening. Medaljer utdelades vid speciella tillfällen som vid invigningen av Languedockkanalen och statyn på Place des Victoires. Peter Burke menar att det var eftervärlden – dvs oss – som kungens publicister försökte nå. Medaljer till minne av viktiga händelser grävdes ner under olika byggnadsverk, tex Louvren 1665, Observatoriet 1667 och Port

Royal 1685. Bilden av kungen var också till för undersåtarna, i första hand hovfolket och särskilt högadeln. Även den utländska publiken för kungens historia var viktig. År 1698 fick "lilla akademien" i uppdrag att ta fram en lista på medaljer som kunde vara lämpliga att presentera för utlänningar.

En storslagen satsning på kungens förhållande var den under lång tid planerade medaljhistorien – kungens *Histoire Métrallique*. Projektet påbörjades kring mitten av 1680-talet. Men arbetet gick långsamt, så långsamt att Claude-François Menestrier på eget bevåg 1689 utgav en egen medaljhistoria, *Histoire du roy Louis le Grand par les médailles*. Även kungen var otålig över att den officiella medaljhistorien drog ut på tiden. År 1702 kom den i en foliovolym. En mindre påkostad kvartoutgåva utkom samtidigt, *Médailles sur les principaux événements de Louis le Grand*. Texten beskriver också "historiska förklaringar" till de händelser som medaljerna speglar. En andra upplaga utgavs år 1723, åtta år efter kungens död. Menestriers bok kom också ut i en andra upplaga redan 1693 men med ändrad titel.

Nära ett sekel senare hade Gustav III detta verk som förebild när han planerade utgåvan av det magnifika verket *Skådepenningar öfver de förnämsta händelser som tillhöra Konung Gustaf III:s Historia*. Se om sambandet härmed Myntkabinettets utställningskatalog *Gustav III:s medaljhistoria* (1992) och i SNT 1992 s 28 ff samt SNT 1995 s 174 ff.

Sammanfattningsvis kan sägas att Peter Burkes arbete är en spännande läsning och ger perspektiv som ökar förståelsen för den skildrade tiden. Den anbefalles varmt för den intresserade.

Göran Wahlquist

OBS! Kom ihåg bokbytardagen i föreningens lokaler 4 mars!

LUNDS MYNTHANDEL
KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppgiv samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel och fax 046-14 43 69

"Hyllningen av Ludvig firas".
Titelplansch till Akademiens Médailles...
1702, gravyr av Louis Simonneau
efter en teckning av Noël Coypel.
British Library, London.

BÖCKER KÖPES OCH SÄLJES!

- Enstaka bättre objekt samt hela boksamlingar.
- Lista på numismatisk litteratur kan erhållas.

BOK & ANTIK AB

Box 2031, 191 02 Sollentuna.

OBS! Nytt telefonnummer;
08-510 128 18

Personalia

Ulla Westermark hedrad

En förnämlig utmärkelse har tilldelats allas vår Ulla Westermark, Stockholm, expert på framför allt antikens mynt och f.d. chef för Kungl. Myntkabinetet. The American Numismatic Society, New York, har ärat henne med sin *Archer M. Huntingdon*-medalj som erkänsla för framstående insatser under många år, bl.a. som ledare för Internationella Numismatiska Kommissionens sylvogekommitté.

Vi gratulerar hjärtligt!

Föreningar

Myntklubben Skillung Banco

13/3. Årsmöte.

10/4. Jan Appelqvist: *Den medeltida örtugsmyntningen*.

April. Bussresa till Frimynt i Helsingborg. Bokning genom Roger Lind, tel. 013-12 22 62. Pris ca 175 kr. Se annons sid. 55.

15/5. Möte med summering av den gångna säsongen samt planering för hösten och nästa vår.

Rätta svar på frågesporten i SNT 1 • 97

Fråga	Svar
1.	2
2.	2
3.	2
4.	1
5.	2
6.	X
7.	1
8.	1
9.	2
10.	1
11.	X
12.	1

Auktioner

SVENSKA

April 19-20 Stockholm, B. Ahlström

UTLÄNDSKA

Mars	3	München, Giessener Münzhandlung
	4	London, Spink
	5	London, Vecchi
	6-7	Baltimore, Bowers and Merena
	11-14	Osnabrück, Künker
	15	Helsingfors, Holmasto
	17	Paris, Bourgey
April	4-5	Chicago, Ponterio
	6-8	New York, Bowers and Merena
	8-10	Zürich, Numismatica Ars Classica
	9	New York, Stack's
	9-10	Sydney, Noble
	11-12	Basel, Münzen und Medaillen AG
	17-18	München, Partin
	19	Bruxelles, Elsen
	21-22	Bussum, Schulman
	23-26	Frankfurt, Peus
	28-29	Paris, Vinchon
	29	München, Giessener Münzhandlung, Ancients
	30	München, Giessener Münzhandlung, General sale

Mässor

UTLÄNDSKA

Mars	1-2	Munich Coin Convention
	15-19	46th IAPN General Assembly in Tunisia

Strandbergs Mynthandel AB & Aktiesamlaren AB

köper och säljer

Mynt, sedlar, medaljer, ordnar, gamla aktiebrev, äldre handlingar m.m.

Arsenalsgatan 8C, Box 7377
103 91 Stockholm
Tel: 08-611 01 10, 611 58 20
Fax: 08-611 32 95

Pressklipp

Historien går igen...

Pengars vikt

De bulgariska mynten ligger illa till. De är mer värda som återvunnen metall än som pengar.

Dagstidningen *Kontinent* i Sofia meddelar att många handlare nu smälter ner småmynt.

Valutan, lev, är så lite värd att ett kg enlevsmynt har ett dubbelt så högt värde som metall än som pengar.

Om den bulgariska centralbanken återkallar alla de 205 miljoner enlevsmynt som är i omlopp och säljer dem till metallvärdet, har tidningen räknat ut att banken skulle göra en ren vinst på motsvarande två miljoner kronor.

DN 20/1 -97

Stort fynd av medeltida guldmynt

Förra året påträffades en stor senmedeltida gulds katt i Regensburgs gamla judiska kvarter vid Neupfarrplatz. Den bestod av ca 400 ungerska gyllen från 1300-talet. Skatten låg i två söndriga lerkärl. Ytterligare undersökningar var inte utan resultat – ännu ett lerkärl påträffades, fullt med guldmynt, men dessa har ännu inte kunnat skiljas från varandra. Undersökning pågår vid Staatliche Münzsammlung i München.

Den stora förmögenhet de många mynten utgör hade – att döma av myntens preliminära bestämning – legat länge i jorden när judarna fördrevs från sitt kvarter 1519 och detta förstördes.

Enligt *MünzenRevue* 11/1996, som har en artikel om skatten, pågår just nu en strid mellan staden Regensburg och upphittaren om rätten till ersättningen. Lagen är tydligen inte så solklar som i Sverige. *LLI*

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGENS MEDLEMSNÅL

kan rekvireras från kansliet!
Pris: 35 kr + porto

NUMISMATISKA FÖRENINGEN I FINLAND R. F.

**anordnar stor auktion 26.4.1997 i Balders sal,
Alexandersgatan 12, Helsingfors**

med bl.a. omfattande svenskt material:
sex dukater från 1634 (Erfurt) till 1813, bl.a. 1749
27 st, 20 kronor i guld 1873-1925.

Från gammal Sverige-samling i Finland:
mest riksdalermynt men även klippingar mm.

*Katalogen utkommer cirka den 10 april och
kan beställas genom att sända 50 kronor i kuvert.*

Auktionsförrättaren **Hannu Männistö**
är anträffbar i föreningens klubblok
tisdagar kl. 9-13 och torsdagar kl. 13-17,
tel. 358-9-66 22 81.

Adress: Unionsgatan 6 A 23, 00130 Helsingfors

FriMynt 97

med

**ANTIK & SAMLARMÄSSA
26-27 april 1997 kl 11.00-17.00**

*100-talet utställare samlas i
Idrottens Hus, Helsingborg*

**Böcker, antikviteter, möbler,
gamla ting, mynt, frimärken, ur,
smycken, porslin, vykort mm**

**Helsingborgsutställningar
Leif E Nilsson AB
Bogesundsgatan 28
256 55 Helsingborg**

Tel 042-29 25 60, Telefax 042-29 78 55

INTERNATIONELLA AUKTIONER

**FORTLÖPANDE INLÄMNING
TILL VÅRA 4 ÅRLIGA AUKTIONER**

*Du som förut lämnat objekt till oss:
Kom gärna med mer!*

*Du som hittills inte lämnat något:
pröva oss!*

Dina objekt bjuds ut till vår **världsomspän-
nande kundkrets**, som är intresserad av såväl
MYNT som frimärken, brev, häften, vykort,
handskrifter och aktiebrev mm.

Du kan alltid vara säker på att få **högsta möjliga
priser** för Ditt material. Din **trygghet** är att
vi har **80-årig erfarenhet** och finner glädje i att
hjälpa våra kunder till maximalt resultat.

Dödsbon och advokater anlitar ofta oss.

GRATIS RÅDGIVNING!

Ring gärna!

08-678 32 17

FAX 08-678 19 39

MYNTKOMPANIET

Birger Jarlsgatan 8, 3 tr
114 34 STOCKHOLM

KÖPER SÄLJER VÄRDERAR

**Kvalitetsauktioner
två gånger per år**

**B. AHLSTRÖM
MYNTHANDEL AB**

Normalmstorg 1, ltr.

Box 7662 103 94 STOCKHOLM

TEL: 08-10 10 10 FAX: 08-678 77 77

**HÅKAN WESTERLUND
MYNTHANDEL**

**KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER**

*Spec. sedlar
Betalar bra för sedlar före 1930*

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
TEL 08-411 08 07

SELINS MYNTHANDEL AB

**Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmärken**

Öppettider
Vardagar 10.00 - 18.00
Lördagar 10.00 - 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

AUKTION 55

BERZELII TERRASSEN • Lördag 19 och söndag 20 april 1997

SVERIGE bl.a. STEN STURE d.ä. 1/2 örtug 1478 (1778) **RRR**;
GUSTAV II ADOLF 3 riksdaler u.å. **RR**, 2 riksdaler u.å. **RRR**, 20 mark u.å. **RRRR**,
8 mark u.å. **UNIK** i privat ägo, 1/2 riksdaler 1631 med skärpknut **RR**;
KARL XII dukat "1706" Paykull **RRR**, 4 daler SM 1717 **R**;
FREDRIK I dukat 1721 **RRR**;
ADOLF FREDRIK dukat 1753, 1770 Smålands vapen **RR**, Semlan daler 1752 **R**;
GUSTAV III pojköre 1772, 5 kopek 1787 (2 ex.);
KARL XV riksdaler riksmünt 1862 **RR**, 25 öre 1862 **RRR**;

SEDLAR   UTLÄNDSKA GULD- OCH SILVERMYNT
ANTIKA MYNT   MEDALJER   ORDNAR

Katalog erhålles enklast genom insättning av Kr. 125:- på postgiro 3003-1

B. AHLSTRÖM MYNTHANDEL AB

Normalmstorg 1, 1 tr.

Box 7662, 103 94 Stockholm

Tel: 08-10 10 10 • Fax: 08-678 77 77

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGENS

Auktion nr 135

äger rum den 15 maj 1997

Medaljer och polletter ur Sven Svenssons samlingar
Numismatisk litteratur

Till **auktion nr 136**, som kommer att äga rum i sept/okt 1997, kan tyvärr
inga litteraturinlämningar längre accepteras. Övrigt material kan tas emot **endast**
efter godkännande av auktionskommissarien.

**OBS! Ingen inlämning till SNFs kansli kan ske utan
auktionskommissariens godkännande.**

Upplysningar kring inlämning och inlämningsvillkor lämnas av auktionskommissarie
Jan Karlsson, Götgatan 3, 753 15 Uppsala. Tel/fax: 018-54 83 42. Mobil: 010-279 09 86.
Personsökare (säkrast): 0749-100 956.